

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
HUMANITĀRO ZINĀTŅU FAKULTĀTE
LATVISTIKAS UN BALTISTIKAS NODAĻA

**VĪRIEŠA TĒLA INTERPRETĀCIJA RŪDOLFA BLAUMAŅA
NOVELĒS**

BAKALaura DARBS

Autore: Aiga Miezīte

Stud. apl. Am09066

Darba vadītājs: profesora Ieva Kalniņa

ANOTĀCIJA

Bakalaura darba “Vīrieša tēla interpretācija R. Blaumaņa novelēs” analizētas maskulīnās teorijas, noveles žanra attīstība un īpatnības, R. Blaumaņa literārās intereses un impulsi. Bakalaura darbā apkopotas maskulīnās teorijas, akcentējot tās nostādnes, kuras palīdz R. Blaumaņa radītā vīrieša tēla analīzē. Bakalaura darbā tiek noskaidrotas galvenās tendences vīrieša tēla atveidē R. Blaumaņa novelēs. Bakalaura darbā pētīta noveles žanra attīstība un īpatnības cauri gadsimtiem, akcentējot noveles attīstības tendences 19. gadsimta latviešu literatūrā. Bakalaura darbā sniegts ieskats R. Blaumaņa literārajās interesēs. Bakalaura darbā analizēts vīrieša tēls R. Blaumaņa novelēs, tā sociālais stāvoklis sabiedrībā, psiholoģiskais portrets, attiecības ar darbu, ģimeni, sievieti, sabiedrību un nāvi novelē “Nāves ēnā”. Bakalaura darbā secināts, ka R. Blaumanis tēlus veido balstoties uz noveles žanra un psiholoģiskā reālisma nostādnēm.

Atslēgas vārdi: Rūdolfs Blaumanis, vīrieša tēls, novele, maskulinitāte, vīrietis un sabiedrība, vīrietis un sieviete, vīrietis un nāve

ABSTRACT

Bachelor's work "Portrait of Men in Rudolfs Blaumanis Novels" analyzes masculinity theory, novel genre definition, R. Blaumanis literary interests and pulses. Bachelor's work highlights these concepts of masculinity theory which help to analyze portrait of men in Rudolfs Blaumanis novels. Bachelor's work includes major trends in portrait of men of R. Blaumanis novels. Bachelor's work includes novel genre development through the centuries and highlights novel genre in Latvian literature of 19th century. Bachelor's work includes list of R. Blaumanis literary interests. Bachelor's work analyzes portrait of men social status, psyche, relationships with work, woman, society and death in novel "The shadow of death". In conclusion Portrait of men in R. Blaumanis novels are example of novel genre and psychological realism stance.

Key words: Rūdolf Blaumanis, portrait of man, novel, masculinity, man and society, man and woman, man and death

SATURA RĀDĪTĀJS

1. IEVADS	5
2. IESKATS MASKULĪNAJĀS TEORIJĀS	7
3. NOVELE 19. GADSIMTA LATVIEŠU LITERATŪRĀ	11
3.1. Noveles pirmsākumi un attīstība cauri laikmetiem	11
3.2. Tēlu veidošanas principi latviešu novelē	12
4. R. BLAUMAŅA LITERĀRĀS INTERESES UN IMPULSI	16
5. VĪRIEŠA SOCIĀLAIS UN PSIHOLOĢISKAIS TĒLOJUMS NOVELĒS	20
5.1. Sociālā stāvokļa raksturojums	25
5.2 Attiecības ar darbu	26
5.3. Psiholoģiskais portrets	29
6. R. BLAUMAŅA VĪRIETIS UN SABIEDRĪBA	29
6.1. Attiecības ar ģimeni	29
6.2. Attiecības ar sievieti	32
6.3. Vīrietis pārējo sabiedrības locekļu vidū	37
7. VĪRIEŠA ATTIECĪBAS AR NĀVI NOVELĒ “NĀVES ĒNĀ”	38
8. SECINĀJUMI	41
9. LITERATŪRAS SARAĶSTS UN AVOTI	42

1. IEVADS

Bakalaura darba tēma „Vīrieša tēla interpretācija Rūdolfā Blaumaņa novelēs” tika izvēlēta, jo ir pieejami dažādi pētījumi par vīrieša tēlu no feminisma aspekta. Nereti vīrieša tēls literatūrā tiek atstāts otrajā plānā, tiek analizēts pastarpināti un/vai kā viens no galvenajiem pretmetiem sievietes tēlam.

Bakalaura darbs „Vīrieša tēla interpretācija Rūdolfā Blaumaņa novelēs” sastāv no sešām teorētisko un praktisko pētījumu nodaļām.

Bakalaura darba gaitā, analizējot maskulīnās teorijas, noveles žanra attīstību un īpatnības, R. Blaumaņa literārās intereses un impulsus, tiks noskaidrotas galvenās tendences vīrieša tēla atveidē R. Blaumaņa novelēs. Bakalaura darba otrajā nodaļā tiks apkopotas maskulīnās teorijas, īpaši akcentējot tās nostādnes, kuras vēlāk palīdzēs R. Blaumaņa radītā vīrieša tēla analizē. Bakalaura darba trešajā nodaļā tiks pētīta noveles žanra attīstība un īpatnības cauri gadsimtiem, akcentējot noveles attīstības tendences 19. gadsimta latviešu literatūrā. Bakalaura darba ceturtajā nodaļā tiks sniegts ieskats R. Blaumaņa literārajās interesēs, izceļot tos gūtos impulsus, kuri rakstnieku pievērš psiholoģiskā reālisma virziena atveidei savos darbos. Bakalaura piektajā nodaļā, pievēršoties vīrieša tēlam R. Blaumaņa novelēs, vispirms tiks precizēti darbi, kuri tiks izmantoti analīzes veikšanai. Tālāk pētījumā tiks noteikts vīrieša tēla sociālais un psiholoģiskais tēlojums novelēs. Bakalaura darba sestajā nodaļā tiks analizēts R. Blaumaņa radītais vīrietis sabiedrībā, konkrētos attiecību attiecību lokos. Bakalaura darba septītajā nodaļā tiks pētītas vīrieša attiecības ar nāvi novelē „Nāves ēnā”.

Bakalaura darba izstrādes gaitā, raksturojot maskulīnās teorijas nostādnes, tika izmantota Larisas Brokānes monogrāfija “Dzimtes reprezentācija: īpatnības un izpausme garīgās kultūras aspektā”, Džudītas Batleres darbs “Dzimtes nemiers” un citu autoru pētījumi. Analizējot noveles attīstību 19. gadsimtā cauri laikmetiem un latviešu literatūrā tika izmantoti pētījumi, kuri apkopoti krājumā “Teksts un konteksts”, Benitas Smilktiņas darbs “Latviešu novele”, Vitolda Valeiņa darbi un citu autoru pētījumi. Analizējot R. Blaumaņa literārās intereses un impulsus tika izmantots Līvijas Volkovas pētījums “Blaumaņa zelts”, Antona Birkerta monogrāfija “Rūdolfis Blaumanis. Dzīvē un darbā” un citu autoru pētījumi.

Pētot vīrieša tēla interpretāciju R. Blaumaņa novelēs, tika izmantoti R. Blaumaņa 1958. gadā iznākušie kopotie raksti astoņos sējumos (I, II, III sējumi) un citu autoru pētījumi.

Bakalaura darba “Vīrieša tēla interpretācija Rūdolfā Blaumaņa novelēs” ir noskaidrot

kā R. Blaumaņa novelēs radītajā vīrieša tēlā realizējas maskulinitātes teorijas koncepts. Bakalaura darba uzdevumi: 1. Apkopot galvenās maskulinitātes teorijas nostādnes, 2. Noskaidrot un apkopot R. Blaumaņa tēla veidošanas tendences, 3. Noskaidrot un definēt vīrieša tēla sociālo un psiholoģisko tēlojumu, 4. Noskaidrot un definēt vīrieša tēlu sabiedrībā, 5. Noskaidrot un definēt vīrieša tēla attiecības ar nāvi novelē “Nāves ēnā”.

Līdz šim latviešu literatūrā ir veikti pētījumi par R. Blaumaņa radīto vīrieša tēlu, tomēr līdz šim vīrieša tēls nav pētīts maskulīno teoriju kontekstā. Darba gaitā tika izmantotas tādas filoloģiskās pētījumu metodes kā analītiskā pētniecības metode, raksturojot vīrieša tēlu R. Blaumaņa novelēs. Bakalaura darbā tika izmantota arī sintēzes metode, meklējot kopīgo R. Blaumaņa vīrieša tēlā un maskulīnajās teorijās.

2. IESKATS MASKULĪNAJĀS TEORIJĀS

Pirmās asociācijas, domājot par to, kas ir maskulīnās teorijas un par ko tās vēsta, saistās ar feminisma jēdzienu. Ausma Cimdiņa, domājot par feminismu un literatūru, raksta, ka feminisms balstās uz tēzi, ka patriarhālās kultūras tradīcijā sievietes ir apspiestas vai noklusētas, tēlotas un audzinātas saskaņā ar maskulīnu ideoloģiju, kas gadsimtiem ilgi mērķtiecīgi kavējusi sievietes pašizaugsmi un pašatklāsmi kultūras formās, vispārcilvēcisko definējot no vīriešu intereses puses.” (Cimdiņa 1997, 7) Balstoties uz feminisma ideoloģiju, daudz ir ticis un tiek runāts par sievietes pozīciju sabiedrībā, sievietes tēlu un tā veidošanas principiem literatūrā. Maskulinitātes jēdzienam pieskaras kā pretmetam un/vai paskaidrojošam elementam. Nevar noliegt un grūti runāt par vienu teoriju, nepieminot otru. Mūsdienu kontekstā runāt par patriarhālu sabiedrību, kurā dominē tikai vīrieši, apspiežot sievietes, būtu nekorekti. Šī nodaļa sniegs ieskatu maskulīnajās teorijās, galvenokārt pievēršoties tam, kas vēlāk kalpos kā pamats un palīgs pētījumam par vīrieša tēla interpretāciju R. Blaumaņa novelēs.

Maskulinitāte pārstāv sabiedrības priekšstatus par to, ka vīrietim ir jābūt pārliecinošam, neatlaidīgam, sarežģītam raksturā un jābūt tendētam uz materiālajām vērtībām. Tostarp sievietes ir pacietīgas, vienkāršas, kautrīgas, maigas, jūtīgas un koncentrējas uz dzīves kvalitātes celšanu sev un vīrietim apkārt. Ir grūti runāt par maskulinitāti, nepieminot feminitāti. Feminitāte iestājas par to, ka abas dzimtes un lomas, kuras tām piešķir sabiedrība, ieņem vienlīdzīgu statusu gan emocionāli, gan praktiski. (Hofstede, Geert H 1998, 6)

Pirms runāt par konkrētāku maskulinitātes definējumu, svarīgi saprast, ka feminitāte nepārstāv tās pašas idejas, par kurām runā un iestājas feminisms. Feminisms ir ideoloģija, kura runā par atšķirīgām izpausmēm maskulīnās un feminīnās kultūrās. Pastāv maskulīnais un feminīnais feminisms. Pirmais ir par sievietes vēlmi un centieniem ieņemt vienlīdzīgas tiesības un izaugsmes iespējas, piemēram, darba vidē. Tā ir sacensība starp dzimtēm. Otrs ir par lomu pārdali ikdienā un ārpus tās, par to, ka abas lomas viena otru papildina. (Hofstede, Geert H 1998, 19)

Tāpat svarīgi atzīmēt jēdzienu “dzimte” un saprast tā definējumu. Larisa Brokāne savā monogrāfijā par dzimtes reprezentāciju skaidro, ka “mūsdienu zinātniskajā literatūrā var sastapt vismaz divus līdzīgus “dzimtes identitātes” jēdzienus: dzimuma identitāte un psiholoģiskais dzimums. Dzimuma identitāte ir apzināta piederība noteiktam dzimumam (.), dzimuma identitāte no vienas puses pamatota uz somātiskajām īpašībām, no otras puses – uz uzvedības raksturīgākajām īpatnībām, kuras tiek vērtētas atbilstoši maskulinitātes vai feminitātes normatīvajiem stereotipiem”. (Brokāne 2007, 26)

L. Brokāne turpina par to, ka dzimtes stereotipiem pieder svarīga loma sieviešu un vīriešu mijiedarbības izskaidrošanā. Pēc savas būtības dzimtes stereotipi ir standartizēti priekšstati par uzvedības modeļiem, kas atbilst definējumiem “vīrišķīgais” un “sievišķīgais”. (Brokāne 2007, 74) Citādāku skatījumu uz dzimtes jēdzienu sniedz Džūdita Batlere savā pētījumā “Dzimtes nemiers”, rakstot, ka “lai gan sociālo zinātņu pārstāvji uzskata dzimti par analīzes “faktoru” vai “dimensiju”, tā tiek attiecināta arī uz miesīgiem cilvēkiem kā bioloģiskas, valodnieciskas un/vai kultūras diferences pazīme. (...) dažas feminisma teorētiķes apgalvo, ka dzimte ir “attiecības”, pat attiecību kopa, nevis individuāla īpašība”. (Batlere 2012, 23-24)

Maskulinitātei nav viennozīmīga definējuma. Maskulinitāte ir normatīvais priekšstats par vīriešu somātiskajām, psiholoģiskajām un uzvedības īpašībām. Larisa Brokāne savā monogrāfijā izšķir raksturīgākās nozīmes gan maskulinitātei, gan feminitātei:

1. Maskulinitāte un feminitāte pēta uzvedību, psihisku īpašību un īpatnību kopumu, kas objektīvi raksturo vīriešu un sieviešu atšķirības.
2. Maskulinitāte un feminitāte runā par sociālajiem priekšstatiem, nostādnēm un ticējumu kopumu, kas apraksta sievietēm un vīriešiem raksturīgākās īpašības.
3. Maskulinitāte un feminitāte dod priekšstatu par “ideālo” vīrieti un sievieti, kā vīrišķības jeb sievišķības normatīvais etalons. (Brokāne 2007, 14)

Vīrišķība – abstraktā maskulinitāte ir uztveres veids, kas uzsver savstarpēji izslēdzošās dualitātes. Maskulinitāte nav veidota, pamatojoties uz vīrieša reālo identitāti un atšķirību, bet gan uz ideālo atšķirību, pretstatot vīrieti ar Citu. Dažādās kultūrās un dažādos vēstures posmos dzimte ir konstruēta atšķirīgi. Daudzās masu kultūrās vīrišķīgais tiek salīdzināts ar garu, logosu, aktivitāti, spēku, racionalitāti, gaismu un piepildījumu. Ģimenē vīrietis pilda sagādnieka funkciju, ceļ ģimenes labklājību, ir ģimenes līderis. Maskulinitātes nepastāv ārpus sociālās saskares, bet top cilvēku darbības brīdī, tāpat maskulinitātes jēdzienu iemieso ne tikai indivīdi, bet arī grupas un institūcijas. (Novikova 2001, 318-319)

Sociālie priekšstati par sievietes un vīrieša lomu, mainoties laikmetiem, paliek nemainīgi. Piemēram, sievietes, pamatojoties uz viņu reproduktīvo funkciju, tiek saistītas ar maigumu, rūpīgumu, pašizliedzību. Savukārt vīrietis, sava fiziskā pārākuma dēļ, tiek saistīts ar spēku, agresivitāti, loģiskumu, racionalitāti. Sabiedrībā ir konkrētas, ar katru dzimumu saistītas ekspektācijas. No vīriešiem tiek gaidīts, ka veidojot ģimeni, viņiem jānodrošina tās materiālā labklājība, savukārt no sievietēm tiek gaidīts, ka viņas būs labas mātes, rūpēsies par māju. (Brokāne 2007, 47)

Uzskaitītie sociālie priekšstati par vīrieša lomu un funkciju sabiedrībā, atspoguļo to “ideālo” tēlu/vīrieti, kādu vēlas redzēt sabiedrība. Balstoties uz šiem priekšstatiem un analizējot R. Blaumaņa radītos varoņus, varēs secināt, kādi priekšstati atbilst un veido R. Blaumaņa

“ideālo tēlu(vīrieti)”.

Šveiciešu psihiatrs un psihologs Karls Gustavs Jungs (*Carl Gustav Jung*, 1875-1961) nekad nav dalījis cilvēci divās atšķirīgās grupās pēc dzimuma, kam nav nekā kopīga. Saskaņā ar viņa teoriju kā vīrieši, tā sievietes nes sevī kā maskulīno, tā feminīno pamatu. Saskaņā ar Jungu, vīrieši ir maskulīni ārēji un feminīni iekšēji, sievietes – feminīnas ārēji, maskulīnas iekšēji. Šāds definējums ļauj runāt par maskulīnu uzvedību gan sieviešu, gan vīriešu ikdienas dzīvē. Junga teorija vīrieša personībai piešķir feminīnu jūtīgumu un maigumu, tostarp sievietes personība iegūst maskulīnu spēku. Šī teorētiskā nostādne precīzāk ataino realitāti, to, kā vīrietis jūtas sabiedrībā. Mūsdienu kontekstā, ārējā maskulinitāte liedz vīrietim brīvi paust savu iekšējo feminitāti, kura pagēr iejūtību, maigumu, emocionālas rūpes. Sabiedrības priekšstatī par maskulinitāti, liek vīrietim cīnīties ar kompleksiem izpaust savu feminitāti, tostarp sieviete kļūst pārlietu maskulīna. Sievietes gan iekšējā, gan ārējā maskulinitāte apspiež vīrieša dabisko maskulinitāti, tādejādi maskulinitāte sāk iegūt jaunus vaibstus. Centrā izvirzās sievietes psiholoģiskais spēks, taču tas vairs nepaskaidro tikai sievietes emocionalitāti un jūtīgumu, psiholoģiskais spēks kļūst par jaunu maskulinitātes formu, kura tiek piešķirta tikai sievietei, ne vīrietim. (Jungs 1993, 96-98)

Psihoanalītiķis Zigmunds Freids apgalvo, ka dzimuma lomu identitāte indivīdam tiek dota jau bioloģiski. Psihoanalītiskā identitātes teorijā liela nozīme ir emociju atdarināšanas lomai, bērnam imitējot savu vecāku uzvedību. (Brokāne 2007, 20) Cauri laikmetiem, literatūras, sadzīves, politikas vai ģimenes kontekstā tiek runāts par to, kā sievietes personību apspiež, ietekmē vai ierobežo vīrieša fiziskais, sociālais un emocionālais spēks. Sieviete tiek pozicionēta kā vājais dzimums, ko, protams, nevar noliegt, ja pievērš uzmanību vīrieša un sievietes fizioloģiskajām īpatnībām un īpašībām. Savādāka aina paveras, ja sāk domāt, analizēt vīrieša un sievietes psihes atšķirības, kuru principā ietekmē un veido vieni un tie paši ārējie faktori. Attiecības ar ģimeni, tēvu un māti, būtiski ietekmē un veido kā sievietes, tā vīrieša psiholoģisko portretu. Tās ne tikai veido sociālos apstākļus, kādos vīrietis uzaug un attīstās, bet liek pamatus vīrieša vērtību sistēmai, kura ietekmē un veido attiecības ar līdzcilvēkiem. Ja vīrietim nav neviena atbildīga tēva tēla, ar kuru iespējams identificēties, tad var veidoties bezatbildības sajūta un tendence uz dīkdienību. “Līdzīgi kā mātes un meitas attiecībās, arī zēnam ir svarīga agrīnā “labās mātes” gādība, lai viņa rastos iekšēja pārliecība, ka kāds viņu mīl un ka viņš ir šīs mīlestības vērts. Ja viņam neattīstās šī pārliecība, tad viņam zudīs ticības pašam sev un apkārtējai videi.”(Cimdiņa 1997, 47)

Arī R. Blaumaņa radītajos varoņos var rast maskulinitātes un/vai feminitātes tendences – tās trūkumu vai dominanci. R. Blaumaņa radītajiem varoņiem vairāk atbilstoša ir K.G. Junga nostādne – feminīni iekšēji un maskulīni ārēji, tāpat R. Blaumaņa radītās sievietes – feminīnas

ārēji, maskulīnas iekšēji. Vīrieša iekšējā femininitāte veido vīrieša jūtu pasauli. Sandra Sebre savā pētījumā par latviešu sievietes un vīriešu tēliem latviešu literatūrā, domājot par vīrieša nespēju atklāti paust savas emocijas, min fizioloģisko aspektu, hormonu daudzumu, kuri ietekmē vīrieša agresivitāti. “Bet var arī aplūkot kā sociālā vide un psiholoģiskās īpašības mijiedarbojoties iespaido vīrieša tendenci mazināt vai pat apspiest maiguma un iejūtīguma izpausmes.” (Cimdiņa 1997, 44)

Balstoties uz L. Brokānes izšķirtajām raksturīgākajām maskulinitātes nozīmēm, pētījuma daļā pievērsīšu uzmanību R. Blaumaņa radītās sievietes un vīrieša atšķirībām, kuras veido abu attiecību modeli. Kā jau minēts iepriekš, maskulinitātes teorijā aprakstītie priekšstati par vīrieša tipiskajām īpašībām, palīdzēs rezumēt R. Blaumaņa radītajam vīrietim raksturīgāko.

3. NOVELE 19. GADSIMTA LATVIEŠU LITERATŪRĀ

Novelistika ir tas žanrs, kurā R. Blaumanis kā rakstnieks sevi parāda kā izcilu latviešu literatūras meistarū. Šajā nodaļā tiks apskatīts tas, kā novele ir attīstījusies cauri laikmetiem un kā starp citiem latviešu literatūras novelistikas pārstāvjiem izceļas tieši R. Blaumanis. Pirms sākt pētījumu par R. Blaumaņa vīrieša tēla interpretāciju, svarīgi saprast novelistikas pamatnostādnes gan formas un satura, gan tēlu veidošanas kontekstā.

3.1. Noveles attīstība cauri gadsimtiem

Novele radusies renesanses laikmetā - 14. gadsimta vidū. Šajā laikā novele kļūst par patstāvīgu un estētiski pievilcīgu žanru literārajā procesā. Paši senākie noveles pirmsākumi meklējami Toksānā. Sākot ar 13. gadsimtu parādās pirmie noveļu krājumi. Pirmā zināmā novele ir nezināma autora darbs ar nosaukumu "Novellino", kurā iekļautas simts anonīmas itāļu noveles. Pirmā augstākā virsotne novelistikā ir Džovanni Bokačo darbs „Dekameronis”. Renesanses laikmets noveli izvirza par vadošo žanru, kurš spēj ietekmēt arī vēlāko drāmu un romānu. Renesanses noveles tendences - īpašā izteiksmes forma, lakoniskā, atjautīgā vēstījuma maniere un asprātīgais stils kļūst par neizsīkstošu ierosmju avotu visā turpmākajā noveles attīstībā.

Līdz ar klasicisma laikmeta iestāšanos, attīstās citi literatūras žanri – romāns, garais stāsts un traģēdija. Klasicisma laikmeta stingrībai ar tā laika filozofisko garu, lakoniskā novele nav atbilstošākā forma. Ar tikai sev raksturīgu formu, novele pastāv līdz 19. gadsimta vidum. Noveli raksturo apjomā neliels vēstījums, kura pamatā ir anekdote vai kāda jauna ziņa, varoņi tiek pakļauti pārbaudījumiem, tostarp traģiskām notikumiem. Minimāla uzmanība tiek pievērsta varoņu psiholoģiskajiem portretiem, svarīgs ir rīcības un darbības trāpīgs atveidojums.

Iestājoties reālisma laikmetam, novele kā žanrs piedzīvo būtiskas izmaiņas. Novele no asprātīgas situācijas vai anekdotiska notikuma tēlojuma tiek virzīta padziļināta reālisma, psiholoģiska virzienā. Sāk likt akcentu uz cilvēka iekšējo pasauli un tajā noteikšajiem procesiem. Piedzīvojot izmaiņas savā struktūrā, novele saglabā savu māksliniecisko patstāvību un nozīmi kopējā žanru sistēmā. 19. gadsimta novelē tiek ignorētas iedibinātās tradīcijas - attēlot notikumu, kas pārsniedz ikdienišķā robežas. Tā vietā pievēršas dzīves visparastākajām situācijām, izceļot traģiskus ikdienas notikumus, kuri dod iespēju noveli nosaukt par "dzīves

drāmu”. Noveles žanrs attīstās līdz ar konkrētā laika literārajiem virzieniem, māksliniecisko sistēmu un pārmaiņām. (Smilktiņa 1981,10- 13)

Katrs laikmets noveli izprot dažādi, taču nemainīgi paliek noveles pamatkomponenti. Literatūrzinātnieks Edgars Lāms formulē, ka “novele nav gluži parasts dzīves stāsts. Noveli kā žanru raksturo novirzīšanās no tradicionālajiem un pārāk ikdienišķajiem satura laukiem, uzmanības pievēršana tam, kas pārsniedz profānās esamības gaitu, taču tai var būt arī gluži ikdienišķa problemātika, kurai piedāvāts negaidīts vai neparasts risinājums”. (Kalniņa 2013, 113) E. Lāms savu formulējumu papildina ar Pāvila Rozīša uzstādījumu – novelistiskie elementi ir notikuma savdabība, raitums stāstījumā, skaidri un ticami izveidoti īpatnējie raksturi, kā arī darbības laika koncentrācija. (Kalniņa 2013, 114) Šos pašus principus var attiecināt arī uz stāstu, nevar noliegt noveles un stāsta radniecību, un atšķirību vienlaikus. Var uzskatīt, ka katra novele ir sava veida stāsts, bet ne katru stāstu var saukt par noveli. Galvenā atšķirība starp noveli un stāstu meklējama tēlu izveides īpatnībās un darbības risinājuma veidā. Novelē tiek rādīts nevis tas, kas noticis, bet gan tas, kas atgadījies. Stāsts ataino ikdienu, novele pievēršas tam, kas satricina un pārtrauc ikdienas mierīgo plūdumu. Intensīvais pārdzīvojums, kas piemīt vēstījumam par neparasto atgadījumu, rada novelei vienotu noskaņu. Novelēs, rādot individuālo, parasti tiek dots filozofisks vispārinājums. (Valeinis 1961, 47) E. Lāms raksta, ka “uz plaši kultivētā un pat pārsātināti ekspluatētā stāsta žanra fona novele latviešu literatūrā ieviešas kā novatoriskas pasaules uztveres un jaunveidīgās mākslinieciskās domāšanas auglis (..)”. (Kalniņa 2013, 115)

Novele reti ir vēstījums par notikumiem, daudz biežāk tas ir stāstījums par varoņa pārdzīvojumiem, varoņa pašatklāsmi, grēksūdze, iekšējais monologs. Novelē rakstnieki pievēršas cilvēka individuālās personības problēmām, iekšējais monologs ir viens no paņēmieniem kā rakstniekam intensīvi paust varoņa domu plūdumu, pārdzīvojumus un atklāt varoņu pārdzīvojumu cēloņus, sekas u.tml. Svarīgu lomu tēlu radīšanā ieņem sabiedrības un cilvēka mijiedarbība.

3.2. Tēlu veidošanas principi latviešu novelē

Latviešu noveles saknes meklējamas folklorā – pasakās, nostāstos, teikās un anekdotēs. Agrīnajai novelei daudz kopīga ar pasaku uzbūvi, no pasakas tā pārņēmusi tai specifisko dialogu, visvairāk novele ir ieguvusi no anekdotes – sižetu, kura centrā ir varoņu un apstākļu sadursmes, lakonisms un asums. “Anekdotes humoristiska vai satīriska intonācija ir slīpējusi

un kaldinājusi latviešu noveles izteiksmes formu tās attīstības gaitā.”(Smilktiņa 1981, 143) Par noveli kā žanru ar savu poētisko struktūru līdz 80. gadu beigām runāt nevar, tajā laikā latviešu literatūrā vēl netop darbi, kuri atbilst jau zināmajām noveles žanra īpatnībām.

Pirmie latviešu prozaiķi ir tipiski stāstītāji un savos stāstos ataino notikumus no dzīves, bez straujas darbības un lieliem sarežģījumiem. 19. gadsimta nogalē latviešu literatūrā ienāk jauni rakstnieki - Rūdolfs Blaumanis (1863-1908), Jānis Poruks (1871-1911), Ernests Birznieks-Upītis (1871-1960) un citi. Visi ir atšķirīgas, individuāli savdabīgas mākslinieciskas personības. Līdz ar šiem autoriem novele kā žanrs piedzīvo savu uzplaukumu latviešu literatūrā. Latviešu literatūrā attīstās no nostiprinās divi virzieni – reālisms un romantisms. Abi virzieni pieskaras līdzīgiem dzīves procesiem. Vienu un to pašu apskatot no atšķirīgiem aspektiem – reālisma un romantisma virziena perspektīvas, literārais darbs iegūst dažādi interpretētu saturu. Atšķirīgs kļūst personības traktējums, konflikta izvirzījums, māksliniecisko tēlu akcentējums arī viena žanra, šai gadījumā – noveles – robežās. (Smilktiņa 1981, 47)

Latviešu rakstnieks, dzejnieks un romantisma pārstāvis, Jānis Poruks pasauli veido netveramāk, uz visu noraugās it kā no putna lidojuma augstumiem, no tāda redzespunkta, kur reālie priekšmeti daļēji zaudē savas noteiktās kontūras. (Smilktiņa 1981, 47) J. Poruks ir pirmais, kas latviešu noveli bagātina ar dažādām nosacītības formām – simboliku, alegoriju, fantastikas un šausmu elementiem. J. Poruka novelēs dominē filozofisks skatījums un apceroša intonācija. Rakstnieka gaisīgais un netveramais stils veido gluži jaunu žanra iezīmi. Romantiskā novele kā žanra tipoloģiskais paveids latviešu literatūrā neiesakņojas, tālāka attīstība nenotiek. J. Poruka daiļrades galvenais patoss ir apliecinājums cilvēka radošajam garam. Novelistikā J. Poruka literāraros varoņus veido pretstatu problēma, rakstnieks cenšas novērst disharmoniju starp cilvēku iekšējo pasauli un pasauli kopumā. Pretstatu izraisīti konflikti, veido J. Poruka literāro varoņu personību un jūtu pasauli. Rakstnieks pretstata labo un slikto. Maziem un nelaimīgiem varoņiem viņa darbos blakus stājas stipri, varonīgi (arī ļauni) raksturi. “Poruka novelistikā ar patiesu mākslas spēku ienāk pretrunas, kuru cēlonis ir valdošās šķiras, alkātība, patvaļa, antihumānisms, kas nereti sagrauj normālas cilvēciskas attiecības”(Smilktiņa 1981, 102) J. Poruks bagātināja noveles poētisko izteiksmi, iepludināja tajā nosacītību un simbolikas elementus. Ar sapņu un vīziju palīdzību, J. Poruks pieskaras cilvēka zemapziņai, iezīmējot arī apziņas procesus. “Būdams pirmais latviešu rakstnieks urbānists, viņš [...] izveda latviešu noveli no vecās lauku sētas, paplašināja arī tās tematiku un padziļināja problemātiku ar estētiski filozofiskām atziņām” (Smilktiņa 1981, 116)

R. Blaumanis, psiholoģiskā reālisma pārstāvis, savās novelēs akcentē cilvēka emocionālo pasauli, kura izpaužas varoņu raksturos un kaislībās. Rūgtas mīlestības pārdzīvojumu rezultātā, literārais varonis aizmirst morāles principus, zūd pasaules radītie ideāli

– centrā izvirzās varoņa jūtu pasaule, tai kļūstot par galveno virzītājspēku. Olga Senkāne savā pētījumā par R. Blaumaņa noveļu naratīvu raksta, ka “emocionālā līmenī novele skar cilvēcei svarīgas tēmas, sociālā un filozofiskā aspektā analizējot stihisku, nekontrolējamu vai grūti valdāmu spēku iedarbību uz indivīda rīcības brīvību”. (Kalniņa 2013, 53) R. Blaumanis ir noveles žanra izveidotājs latviešu literatūrā, “viņš seko t.s. ģermāņu noveles tradīcijām, kas noveles centrā izvirza dramatisku notikumu un spēcīgus raksturus, izveido stingri sižetisku darbību ar negaidītu atrisinājumu”. (Blaumanis 1994, 395) Vācu pētnieks Rolfs Fīlmanis atzīmē, ka R. Blaumanis ir noveļu tradīcijas revolucionārs. R. Blaumaņa noveles iekļaujas Eiropas žanra kontekstā un papildina to ar savdabīgu latvisku akcentu. Rakstnieka novelistika stāstījuma tehnikas ziņā ir stipri pārkāpa 19. gadsimta reālisma estētiku. (Kalniņa 2013,14-15)

19. gadsimta nogalē R. Blaumanis saraksta noveles “Salna pavasarī” “Purva bridējs”, “Laimes klēpī”, “Andriksons”, “Nāves ēnā”, “Baltais”, “Romeo un Jūlija”, “Dancis pa trim”, “Pērkoņa negaiss” un “Raudupiete”. R. Blaumaņa noveles latviešu literatūrā ienāk kā novitāte, pirmoreiz latviešu literatūrā ienāk cilvēks, kam ir brīva griba un spēcīgas jūtas. R. Blaumaņa noveles nacionālajā literatūrā ienes jaunas vēsmas un ideju par cilvēka tiesībām dzīvot saskaņā ar savām jūtām. Ja R. Blaumaņa noveles var dēvēt par raksturu psiholoģiskajām studijām, tad E. Birznieka-Upīša noveles (“Pelēkā akmens stāsti”, 1914) ir ievērojamas ar to, ka tās ir aizsākums jaunam žanra tipoloģiskam paveidam, sociāli psiholoģiskajām novelēm, to raksturīgākā iezīme ir jaušama atkāpe no tradicionālā un normatīvā. E. Birznieka-Upīša novelēs netiek novērotas raksturu kolīzijas, jo atklāti nesaduras ne ētiski pretējās pasaules, ne idejas, ne kaislības. “Pelēkā akmens stāsti” ir sešu noveļu cikls, ko idejiski un sižetiski veido viens māksliniecisks tēls – pelēks akmens, no kura perspektīvas tiek attēlotas dažādu cilvēku dzīves fragmenti, izgaismojas cilvēks laikmeta sociālajos pretstatos. (Kiršentāle, Smilktiņa, Vārdaune 1991,145-146)

E. Birzniekam-Upītim raksturīgs lakonisms, rakstnieks neaizraujas ar gariem ievadiem un nobeigumiem, savus varoņus viņš tēlo daudzpusīgi, no viena skatupunkta. Rakstnieka novelēs dominē daba un tās vizualizācija. Daba ir dzīva, tā uztver un atstaro cilvēku sāpes, nopūtas un priekus. R. Blaumaņa un J. Poruka novelēs dzīves sociālais aspekts nekļūst par attēlojuma priekšmetu, taču E. Birznieks-Upītis latviešu novelē attīsta tieši šo līniju. Birznieks-Upītis izceļ mazos notikumus, kuri ietekmē varoņu psiholoģisko pasauli, to ļaujot noprast ar dažādu, mazu detaļu palīdzību, distancējoties no plašiem aprakstiem. Lasītājs netiek iepazīstināts ar varoņu domām, pārdzīvojumiem, ir jāseko katrai mazākajai detaļai – žestiem, kustībām, lai spētu izprast varoņa pārdzīvojumus un motīvus. Gadsimtu mijā novele nostiprinās kā patstāvīgs un estētiski pievilcīgs žanrs, iedibinot arī noteiktu priekšstatu par tā

poētiku un nacionālo specifiku. Par žanra raksturīgāko iezīmi kļūst dramatisms, padziļināts psiholoģisms ar visai traģisku intonāciju. Tā laika novele neapšaubāmi sekmēja cilvēka iekšējās pasaules atklāsmi. (Kiršentāle, Smilktiņa, Vārdaune 1991, 147)

Līdz ar 20. gadsimta iestāšanos latviešu novele iegūst komisku un satīrisku ievirzi, tā aktivizētājs bija A. Upītis ar savu divdaļīgo noveļu krājumu "Mazas komēdijas". Ar R. Blaumani, E. Birznieku-Upīti, J. Poruku aizsākās pirmais noveles posms latviešu literatūrā. Tas bija žanra uzplaukuma laiks. Pakļaujoties jaunā laikmeta prasībām, didaktisko stāstu nomaina novele, kurā rakstnieks var izpausties jaunā formā, atšķirīgā vēstījumā un stilā. Kopējā žanru sistēmā novele ieņem svarīgu vietu. Tās žanriskā specifika ir dzīves un cilvēku raksturu atainošana, pievēršanās cilvēka individuālajai pasaulei, psiholoģijai, izceļot dažādas pretrunas un sadursmes cilvēku dzīvē. Novele tiecas atainot patiesību un pievēršas būtībai, izvairoties no abstrakcijām un virspusējas pieejas. Svarīgs ir psiholoģiskais un sociālais faktors. Latviešu novele tiek veidota ģermāņu un romāņu klasiskās novelistikas tradīciju garā, to veido latviešu autoru individuālie rokraksti. 19. gadsimtā vāji attīstās žanra satīriskā un komiskā līnija. Šī laika novelei raksturīgs traģisms, kurš izpaužas varoņu pārdzīvojumu atainojumā. (Smilktiņa 1981, 132-133)

Literāturzinātnieks E. Lāms raksta, ka "Rūdolfs Blaumanis ir viens no tiem latviešu inteliģences pārstāvjiem, kurš 19. gadsimta beigās vēlreiz atbildēja – būt latviešu kultūrai, būt latviešu profesionālajai rakstniecībai. (...) Blaumaņa nopelns ir arī tāds, ka viņš gan tautiešiem, gan pasaulei pierāda latviešu profesionālās literatūras pārsteidzoši sekmīgas izaugsmes spējas, it sevišķi, ņemot vērā nacionālās rakstniecības neilgo attīstības vēsturi un ievērojamus panākumus arī tik elitārā žanrā kā novele (...) Savās labākās noveles un labākos novelistikas stāstus radīdams 19. gadsimta beigās, Blaumanis devis izšķiroši spēcīgu impulsu noveles sekmīgai tālākai izaugsmei 20. gadsimta sākumā. (Kalniņa 2013, 114-115) Tā laika novelistikas žanriskās īpatnības veido vienu kopīgu tendenci tēlu veidošanas principiem latviešu novelē. Tiek ņemtas vērā psiholoģiskā reālisma nostādnes, varoņu vizuālais tēls tiek veidots balstoties uz indivīda iekšējiem procesiem, konfliktiem un vērtību sistēmu.

4. R. BLAUMAŅA LITERĀRĀS INTERESES UN IMPULSI

R. Blaumanis ir sava laika, 19. gadsimta nogales, spilgtākais latviešu rakstnieks. Jau noskaidrots, ka R. Blaumaņa noveles nacionālajā literatūrā ienes jaunas vēsmas un ka rakstnieka novelistika ieļaujas Eiropas žanra kontekstā, papildinot to ar latvisku akcentu.

Apgūstot Rietumeiropas literāro kultūru un izmantojot iegūtās zināšanas, Blaumanis rada un liek pamatus latviešu klasiskajai novelei un psiholoģiskajai drāmai. Psiholoģiskā drāma un R. Blaumanis atveido tēlu iekšējo dzīvi, raksturu attīstību un kaislības. Tiek attēlota tēlu savstarpējo attieksmju sarežģītība, cilvēku tuvināšanās, atsvešināšanās un ilgas pēc sapratnes. R. Blaumaņa literārās intereses liek pamatu rakstnieka meisterībai, rakstnieks gūst impulsus, kuri sekmē R. Blaumaņa novitāti un attīstību.

Jau studiju laikā R. Blaumanis iemīl vācu klasiķus, kuri darbi un rakstniecības metodes pamazām veido, attīsta un ietekmē R. Blaumaņa rakstnieka rokrakstu. Īpaši Blaumani ietekmē vācu klasiķi Johans Volfgangs fon Gēte (*Johann Wolfgang von Goethe; 1749-1832*) un Frīdrihs Šillers (*Johann Christoph Friedrich von Schiller; 1759-1805*). Ietekme no vācu oriģinālliteratūras liek pamatus R. Blaumanim kā rakstniekam, viņš pievēršas sev raksturīgajai patiesībai mākslā – dzīvas un reālas dzīves atainošanai, nepaejot garām arī vienkāršo cilvēku ikdienai, sadzīvei un psiholoģijai. R. Blaumanis, tāpat kā J.V. Gēte savā darbā “Fausts”, atklāj labā un ļaunā sadursmi cilvēka dvēselē, disharmoniju starp ārējo un iekšējo cilvēkā. Divas karojošas dvēseles vienās krūtīs kļūst par Blaumaņa atklājumu latviešu literatūrai un visas viņas daiļrades pamatu. Sievietes mīlestība, kas spēj ne tikai pati piedot, bet izlūgties piedošanu savam mīļotajam, ir Fausta apoteoze - R. Blaumanis rada savu modeli, kurā izpaužas cilvēciski tipiskais – vīrišķīgā sevis apliecinājuma tieksme un mūžam sievišķais vīrieša balstītājs un augšup cēlājs, vīrieša nespēks kaislību priekšā un mūžam sievišķā piedot spēja. (Volkova 2008, 471) Disharmoniju sevī un pasaulē izdzīvo visi R. Blaumaņa varoņi. Iekšējā konflikta smagumu un lielumu nosaka apstākļi, kuros R. Blaumanis savus varoņus ieliek – “Nāves ēnā”(1899) tas ir ledus gabals, kurš nolemti, kopā ar ikatru varoni uz tā, iet pretim nāvei, kuras priekšā visi varoņi vispirms ieskatās acīs paši sev. J.V. Gēte pats sevi apzīmējis kā “dzīves dzejnieku”, šo apzīmējumu var attiecināt arī uz R. Blaumani. Latviešu rakstnieku savaldzina J.V. Gētes tieksme būt saistībā un saderībā gan ar cilvēkiem, gan ar dabu.

Pasaules slavenais angļu klasiķis Viljams Šekspīrs (*William Shakespeare; 1564-1616*) nav R. Blaumaņa iemīļots rakstnieks, latviešu rakstnieku nesaista V. Šekspīra radītie varoņi, kuri lielākoties ir asiņaini kara vadoņi un aukstasinīgi, despotiski valdnieki. Kā savus mīļākos vēstures varoņus R. Blaumanis nosauc Perkilu (*Περικλῆς, 495-429 p.m.ē.*), Sokratu (*Σωκράτης;*

469-399 p.m.ē.) un Alkibiadu (*Αλκιβιάδης*, 450—404 p.m.ē.) (Volkova 2008, 476) Viens ir izcils un ietekmīgs Atēnu valstsvīrs, otrs Atēnu filozofs un Platona skolnieks, trešais Atēnu valstsvīrs, orators un ģenerālis. Visi trīs aiz sevis atstājuši pozitīvas liecības un darbus. Interesanti, ka vēstures avoti, raksturojot Alkibiadu, nosauc tādas īpašības kā patmīlība, vieglprātība, pārdrošība, augstprātība un centība būt visur vislabākajam. R. Blaumanis vēlāk radīs atsevišķus vīriešu tēlus, kuriem piemīt viss šo īpašību kopums, vai atsevišķas nianses. Kā izņēmums V. Šekspīra daiļradē R. Blaumaņa uztverē ir divas viņa lugas – “Hamlets”(1601) un “Romeo un Džuljeta”(1595). Pētnieks R. Fīlmans raksta, ka R. Blaumaņa novelēm galvenokārt ir saistība ar šveicieša Gotfrīda Kellera reālistiskajiem ciema stāstiem (“Ciemata Romeo un Jūlija”) (Kalniņa 2013, 14) Ietekmējoties no V. Šekspīra un laviešu rakstniekam zināma sveiciešu rakstnieka Gotfrīda Kellera (*Gottfried Keller*; 1819-1890) noveles “Ciemata Romeo un Džuljeta”(1856), R. Blaumanis rada savu noveli “Romeo un Jūlija”(1897). Latviešu rakstnieks konfliktu rada starp divām Liel-un Mazupmaliešu sētām, kur samilzis un neatrisināts konflikts starp diviem reiz labiem draugiem Jēkabu un Juri, par traģēdiju pārvērš abu nu jau pieaugušo bērnu Jura un Annas mīlestību. Heinrihs Bosse savā pētījumā par R. Blaumani un vācu ciema stāstiem, sniedz vēsturisku atkāpi. Ap 1840. gadu, kad Rietumeiropā jau tiek rakstīts sociālais romāns, vāciski runājošā teritorijā attīstās tā pretstats – ciema stāsts. Ciema stāstam raksturīga nelaimīga vai traģiska nobeiguma tendence, kāda tā veidojusies Vācijā, Šveicē un Austrijā. (Kalniņa 2013, 299-300)

R. Blaumaņa literārās intereses un impulsi ietekmē un veido rakstnieka tendences, veidojot savus literāros varoņus. Par pamatu visiem R. Blaumaņa tēliem kļūst emocionālā brīvība un neviennozīmība, kurai nav vaļas līdz galam izpausties, jo ir iesprostota konkrētos sociālos apstākļos. R. Blaumanis ir viens no spilgtākajiem reālisma pārstāvjiem latviešu rakstniecībā. 19. gadsimta nogalē attīstās psiholoģiskais reālisms, kura priekšplānā izvirzās indivīds un viņa jūtu pasaule. Pelēkās ikdienas atveidojums kļūst par fonu indivīda piesātinātajai emociju pasaulei. Dzimis un audzis Brakos, jau kopš bērnības ir pazīstams ar vienkāršo cilvēku ikdienu, pārdzīvojumiem un vidi. Neskatoties uz labo izglītību un sabiedrību, kādā R. Blaumanim ir bijusi iespēja izglītoties un pilnveidoties kā personībai un rakstniekam, viņš paliek uzticīgs lauku videi.

R. Blaumanis pieraksta dzīvi, kuru redz sev apkārt, jūt citi un pats. R. Blaumaņa cilvēku raksturu pētīšana, to novērošana palīdz rakstniekam ieturēt sev raksturīgo objektivitāti, radot savu darbu tēlus. Pētot R. Blaumaņa jaunākā brāļa atmiņas, var secināt, ka R. Blaumanis nekad nav vairījies no vienkāršas sabiedrības. Dažādos savas dzīves posmos un situācijās, rakstnieks kontaktējies gan ar muižas kungiem, kāršu spēlmaņiem un dārzniekiem. Šīs tikšanās kalpo kā impulsi, kurus rakstnieks spēj meistarīgi izmantot, novēroto izmantojot kā pamatu daļai no

saviem darbiem. R. Blaumaņa pētnieks A. Birkerts raksta dzīvojot un strādājot Koknesē, R. Blaumanim ir iespēja novērot cilvēkus, viņš saskaras ar visdažādāko profesiju pārstāvjiem; tur ir krogs un baznīca, kur gūt iespaidus. Jaunieģūtie iespaidi piegādā daudz vielas jaunā rakstnieka jūtām, domām, fantāzijai un radošajam garam. Rakstnieks piedzīvo savas pirmās mīlestības jūtas. Tās ir jūtas pret meiteni vārdā Made Svile, kas jaunekli savaldzina ar savu raksturu un daiļumu. Šīs jūtas R. Blaumanis raksturo kā nelaimīgu pieredzi, taču emocionāli svarīgu. Strādājot Kokneses muižā, R. Blaumanis saduras ar sev nepatīkamām situācijām. R. Blaumanim acīs duras barona un muižas kunga varmācība un varaskāre. Rakstnieks nespēj sadzīvot ar glaimiem un izdabāšanu muižas varas vīru priekšā, jūtīgi uztver pārestības pret muižas ļaudīm, kuru iemesls ir muižas varas vīru visatļautība. (Birkerts 1930, 12) R. Blaumaņa personīgie pārdzīvojumi un novērojumi, apvienojumā ar rakstnieka profesionālo meistarību, palīdz R. Blaumanim radīt spilgtus, psiholoģiski sarežģītus literāros varoņus. Attiecību trīsstūru veidošana ir viens no principiem, kā R. Blaumanis veido savu varoņu savstarpējās attiecības. Var izšķirt četrus attiecību modeļus:

- māte – pielūdzējs – dēls
- tēvs – dēls – māte
- vīrietis – sieviete – bagāts saimnieks
- vīrietis – vīrietis – sieviete

Pirmā modeļa spilgts piemērs ir novele “Raudupiete”. Raudupiete pieļauj sava bērna nāvi, domādama, ka bērns ir vienīgais šķērslis viņas un Kārļa laimīgai kopdzīvei, taču nākas piedzīvot smagu vilšanos. Kārlis ir iecerējis citu sievu, viņa mazdūšība ir sekmējusi Raudupietes ilūzijas par abu nākotni. Bērna tēlu novelē un visā savā daiļradē R. Blaumanis rada ar īpašu nozīmi. Ilze Kopmane pētījumā par bērna tēlu R. Blaumaņa daiļradē raksta, ka ar bērna tēlu autors spilgti ataino pretstatu starp garā stipro un garā vājo cilvēku. Tādejādi tiek parādīts cilvēka iespējamais ceļš uz emocionālu un garīgu izaugsmi. (Kalniņa 2013, 178) Par bēna tēlu var saukt arī pavisam jauniņo Kārlēnu novelē “Nāves ēnā”, šeit bēna tēls kalpo kā spēcīgs kontrasts starp pārējiem zvejniekiem uz ledus gabala. Izvērstāk par zvejnieku cīņu par dzīvību pievērsīsos savā pētījumā.

Otrā modeļa piemērs rodams novelē “Pērkoņa negaiss”. Šeit tēva un dēla attiecības ir noveles centrā visā tās garumā. Andrievs Ošs ir saimnieks, kurš ar smagu darbu un tikumu, ir cēlis savu labklājību. Dēls Akmentiņš ir dēla pretstats – jauns, bezrūpīgs un vieglprātīgs. Tēvs valdonīgi cenšas apslāpēt dēla bezrūpīgumu, savukārt māte ieņem vidutāja lomu.

Pie trešā modeļa var minēt vairākas noveles - “Salna pavasarī”, “Laimes klēpī”, “Purva bridējs”, “Dancis pa trim”. Novelē “Salna pavasarī”, Liene, apzinātā Mālnieka ietekmē, izvēlas

apprecēt iespēju (vecā Mālnieka izskatā) dzīvot pārtikušu dzīvi. Vanagu Andris piedzīvo vilšanos un mīlestības sāpes. Līdzīgs liktenis piedzīvo varoņus novelēs “Laimes klēpī”, tostarp novelēs “Dancis pa trim” un “Purva bridējs” attiecības starp vīrieti un sievieti piedzīvo laimīgas beigas. Ar Vanagu Andra tēlu, iezīmējas vēl viena tendence R. Blaumaņa vīriešu tēla interpretācijā - vīrieša tēls iemanto maigus, romantiskus vaibstus. Inguna Sekste, savā pētījumā par naratoloģijas idejām novelē “Salna pavasarī” raksta, ka “Blaumaņa darbos sievietei ir atļauts just un būt emocionālai, bet vīrietis ar savām jūtām tiek galā lielākoties klusēdams, tās gandrīz neartikulējot. (...) Vīrieša jūtu pasauli reti atklāj tik niansēti kā sievietes pasauli, vairāk iztiek ar noklusējumiem un ārējās dabas tēlojumu. Tas attiecas kā uz mīlestības pārdzīvojumiem, tā arī citām sarežģītām izvēles situācijām”. (Kalniņa, Vērdušs 2013, 205) Ceturtais modelis raksturo novelē “Romeo un Jūlija” veidotās attiecības. Tās veido divu vīriešu strīds par vienu sievieti. Šis strīds ir pamats turpmākajai sižeta attīstībai. Konkrētāk par katru attiecību modeli un vīrieša lomu tajā, aplūkošu savā pētījumā.

R. Blaumaņa novelēs dominē mīlestības tematika. Mīlestības raksturs ir daudzpusīgs – no saldās, abpusējas mīlestības līdz traģēdijas pilnām attiecībām. Katram varonim R. Blaumanis piešķir savu mīlestības valodu. Visbiežāk racionalitāte raksturo sievietes mīlestības valodu, tostarp vīrieša mīlestības valoda mēdz būt daudz jutekliskāka.

Vidi, kurā uzturas viņa varoņi rakstnieks neaprunā tieši un detalizēti. Dominē laiku vide – viensēta. Pilsētu savos darbos piemin maz, R. Blaumani vairāk interesē indivīda jūtu pasaule, kuru ietekmē un veido gan varoņa sociālais stāvoklis, gan psihe. Viņa literārie varoņi ir saimnieki, saimnieces, kalpones, puisi(gani), saimniekmeitas u.c. viensētas iedzīvotāji. Muižas ļaudis – baroni, mežsargs, staļļa puisis, kučieris u.c. (Birkerts 1930, 133) Maija Burima savā pētījumā par telpaika semantiku R. Blaumaņa prozā, atzīmē, ka Blaumanis akcentē nevis sociālo tematiku, bet gan izceļ cilvēku uzvedības, domāšanas modeļus. (Kalniņa 2013, 39)

R. Blaumanim nav raksturīgi glorificēt savus varoņus, viņš tos ataino objektīvi, pildot aculiecinieka funkciju. Bez pamācošas intonācijas, R. Blaumanis izceļ tipisko, nebaudoties izcelt neglīto un nepatīkamo. Par to, kā aprakstītās tēlu veidošanas tendences atbalsojas R. Blaumaņa vīrieša tēlā, apskatīšu savā pētījumā.

5. VĪRIEŠA SOCIĀLAIS UN PSIHOLOĢISKAIS TĒLOJUMS NOVELĒS

19. gadsimta beigas un 20. gadsimta sākums ir tas laiks, kad top R. Blaumaņa noveles. Lielākā daļa R. Blaumaņa noveļu tapušas 19. gadsimta beigās – “Pērkoņa negaiss”, “Raudupiete”, “Baltais”, “Romeo un Jūlija”, “Dancis pa trim”, “Salna pavasarī”, “Andriksons”, “Laimes klēpī”, “Purva bridējs”, “Nāves ēnā”. Trīs R. Blaumaņa noveles tapušas 20. gadsimta sākumā – “Slepkavas”, “Mēmais precinieks”, viena no tām ir nepabeigta novele “Aleksis”. Jau noskaidrots, ka R. Blaumanis ir sava laika reālpsiholoģiskās noveles meistars latviešu literatūrā. Psiholoģiskā reālisma iezīmes un noveles žanra īpatnības atbalsojas R. Blaumaņa radītajā vīrieša tēlā. Vīrieša jūtu pasauli galvenokārt veido attiecības ar sievieti, tostarp raksturu un vērtību sistēmu veido attiecības ar ģimeni. Pašapziņu un spēju pastāvēt par sev svarīgo ietekmē sociālais stāvoklis un sabiedrības attieksme. R. Blaumaņa radītie varoņi pēc sociālā stāvokļa sabiedrībā un darba amata atšķiras, taču rakstnieks katram varonim, neatkarīgi no stāvokļa sabiedrībā, piešķir unikālus vaibstus. Varoņa psiholoģisko portretu veido vīrieša personība, iekšējās sadursmes, kuras veidojas realitātei nonākot disharmonijā ar iekšējo pārlicību. Sižetiski specifiska ir novele “Nāves ēnā”. Tā ir vienīgā novele, kurā ir attēloti tikai vīriešu tēli. Tie ir četrpadsmit zvejnieki, kuri saskaras gan ar fizisku, gan emocionālu pārdzīvojumu. Atrašanās “nāves ēnā” katram varonim piešķir specifisku psiholoģisko portretu, to neietekmē ikdienas sīkumi, problēmas un raizes. Turpmāk savā pētījumā pievērsīsos R. Blaumaņa novelēs radīto vīriešu tēla pazīmēm, kuras veido varoņu jūtu pasaule, sociālais stāvoklis, sabiedrība un raksturs. Noveles “Nāves ēnā” varoņus aplūkošu šķirti no pārējiem varoņiem, ņemot vērā to, ka noveles sižetiskā līnija būtiski atšķiras no pārējām novelēm.

Turpmāk savā pētījumā pievērsīsos vīrieša sociālā stāvokļa raksturojumam, kā arī apskatīšu to, kā tas vīrieti maina un ietekmē.

5.1. Sociālā stāvokļa raksturojums

19. gadsimta beigās, kad R. Blaumanis tēlo savus varoņus, Latvijas lauki ir īpaši apdzīvoti. Plaša apdzīvotība sekmē vietējās sabiedrības noslāņošanos. Kā noskaidrots iepriekš, rakstnieks uzaug laukos un visu mūžu ir uzticīgs lauku videi, tas liecina par to, ka R. Blaumanis pārzina lauku vidi un pazīst lauku cilvēku. Vide, kurā R. Blaumanis rada savus varoņus lielākoties ir viensēta. Viensētā sastopas dažādu amatu pārstāvji vienkopus. Bagātiem

saimniekiem līdzās pastāv vienkāršie ļaudis. Abas sociālās grupas viena bez otras nespēj pilnvērtīgi pastāvēt un funkcionēt.

Novelēs “Purva bridējs”, “Andriksons” un “Dancis pa trim” tiek tēloti muižas ļaudis – baroni, mežsargs, staļļu puisis, sulainis un kučieris. R. Blaumaņa pētnieks A. Birkerts ir izskaitījis, ka kopumā R. Blaumaņa novelēs tiek tēlotas 74 personas. (Birkerts 1930, 133) A. Birkerts sevis sastādītajā R. Blaumaņa noveļu sarakstā nemin romānu “Slepkavas”, attiecīgi – kopumā manis pētītajās novelēs tiek tēlotas 76 personas, no tām 56 ir vīrieši, tostarp 4 bērni (Matīsiņš, Andriksona divi dēli un Kārlēns novelē “Nāves ēnā”). Novelēs pieminētos bērnus R. Blaumanis tēlo kā sociāli un emocionāli neaizsargātas personas, kuras sava likteņa priekšā ir bezpalīdzīgas, ne tikai sava vecuma, bet arī līdzcilvēku rīcības dēļ. Matīsiņš ir kropls turīga saimnieces dēls, kurš iet bojā apzinātas mātes neuzmanības dēļ. Andriksona divi dēli gandrīz iet bojā meža ugunsgrēkā, kura apzināts izraisītājs ir pašu tēvs. Kārlēns novelē “Nāves ēnā” ir jaunākais no četrpadsmit tēlotajiem zvejniekiem un viņa izdzīvošana uz ledus ir atkarīga no apkārtējo palīdzības.

R. Blaumaņa novelēs varoņa sociālais tēlojums paskaidro tā materiālo nodrošinātību, iezīmē rakstura īpašības un vājības. Saimnieki un muižas ļaudis izceļas ar labāku izglītības līmeni, kurš tiem palīdz, vajadzības gadījumā, manipulēt ar padotajiem un/vai sievietēm. Piemēram, novelēs “Salna pavasarī” un “Laimes klēpī” vecie saimnieki ar savu gudrību un dzīves pieredzi māc apvārdot jaunās saimniekmeitas Lieni un Ievu.

Novelē “Andriksons” tiek tēlotas attiecības starp jaunu zemnieku-saimnieku Andriksonu un muižas baronu, fabulas centrā ir barona un zemnieka Andriksona konfrontācija. Andriksona personu R. Blaumanis atklāj ar barona tēla palīdzību noveles pirmajā daļā: “Barons raudzījās saules nodegušā, veselīgā, glītā zemnieka ģimī, kur bij lasāms spēks un pašapziņa, saimnieks – smalkos, bālos vaibstos, lielās laipnās acīs un uz muti, kura ļāva noģīst, ka tā raduse pavēlēt.” (Blaumanis 1958, 308) Otrajā daļā tiek atklāts Andriksona iekšējais konflikts pēc tam, kad zemnieks apzinās savas rīcības sekas. Benedikts Kalnačs savā pētījumā atzīmē, ka abu varoņu rīcības nosaka ne tikai abu atšķirīgais sociālais stāvoklis, bet arī nacionālā piederība un ģimenes saites. “Novelē tēlotais barons ir neprecējies, bezbērnu pusemūža vīrs, aizejošas dzimtas pārstāvis, svešinieks. Viņš pieder aristokrātiskai kārtai, kas izolēta no apkārtējās vides un kam raksturīga neļaušanās jūtām.” (Kalniņa, Vērdiņš 2013, 441) Tas paskaidro barona fizisko distancētību un emocionālo atturību, Andriksonu sagaidot. “Pili nebij sevišķas runājamas istabas priekš zemniekiem, un tādēļ barons ar tiem satikās koridorā. (..) Barons aizvirzījās aiz garenā ēdamgaldā. Šim vīram galu galā tomēr ar trānu smērēti zābaki varēja būt kājās, un tādā gadījumā četri soļi attāluma nebij bez labuma. Tad viņš arī vēl no ļaudīm ar kaut cik necik izglītības sev neļāva bučot roku. Tātad galds nozīmēja mēmu rokas skūpstā

atraidījumu, ja saimniekam bij tik daudz smalkjūtības to saprast.”(Blaumanis 1958, 307-308) Šis citāts ataino sociālo slāņu kontrasta attiecības, Andriksons gan izpelnās īpašu labvēlību un tiek uzņemts ēdamistabā – “klaucēns piederot pie paskolotiem saimniekiem (..), bez tam šis saimnieks bij dēls tam saimniekam, kuru mirušais barons visvairāk bij cienījis”. (Blaumanis 1958, 308) Abu varoņu rīcības pamatā ir ciešas ģimenes saites – abi ir tēva dēli, kuri savu darbu tālāk turpina, balstoties uz tēva reiz padarītajiem darbiem. Barons, pēc tam, kad pēc tēva nāves muižas pārvaldīšanu neilgi pārņēmis kāds radnieks, vēlas turpināt tēva iesākto darbu. Viņš tiek brīdināts par zemniekiem, kurus ļaudis “bij tēlojušas par stūrgalvīgiem, patvarīgiem, par tādiem, kas caur vecā dvēseļu gana pārāk lielu laipnību un paļāvību izlutināti”. (Blaumanis 1958, 311) Vēl pirms Andriksona satikšanas, barona labvēlība jau vairākkārtīgi tikusi pārbaudīta un pieviltā no citu strādnieku puses. Tas nav šķērslis barona labvēlības izpausmēm Andriksona virzienā. Andriksons ir godīgs, lepns, bezbailīgs un pārliecināts zemnieks. Abu sarunas iemesls ir Andriksona nocirstie ozoli muižai piederošajā teritorijā. Andriksons ozolus sauc par savu īpašumu, pamatojot, ka ozoli savulaik piederējuši viņa tēvam, pēcāk novēlēti viņam un tas nozīmē, ka Andriksonam ir bijusi brīva izvēle, ko iesākt ar izaugušajiem ozoliem.

Sarunas laikā gan barons, gan Andriksons cīnās ar savu lepnumu un aizspriedumiem. Barons jūt acīmredzamas un nenoliedzamas simpātijas pret jauno zemnieku. Viņš cenšas būt ieturēts un ievērot likuma pantus, taču tas neizdodas: “Kā viņam šai gadījumā vislabāk bij jāizturas? Pēc takses sodīt viņš negribēja. Saimnieks galu galā tomēr varbūt bij bijis pārliecināts, ka viņam uz tiem ozoliem bij tiesības. Barons tik daudz laba no vecā Andriksona bij dzirdējis, un dēls izskatījās tik godīgs. Vai šinī gadījumā samaksa pat pēc vienkāršas takses nebij par daudz? Bet pārāk mīksts viņš gan arī negribēja izrādīties – principa dēļ.” (Blaumanis 1958, 313) Būt godīgam likuma priekšā baronam liedz viņa nespēja būt negodīgam savas sirds priekšā. Barons paklausa savai sirdij, un piešķir Andriksonam simbolisku soda mēru – simts rubļus, maksājumu sadalot uz sešiem gadiem. “Šos vārdus runādams, barons nodomāja, ka seši gadi esot garš laikmets, kurā gan izdevība gadītosies šo summu aiz kaut kāda niecīga iemesla iz parādu grāmatas izdzēst.” (Blaumanis 1958, 317) Lepnums zemniekam neļauj pieņemt mazo soda mēru. Andriksons manipulē ar situāciju un rīkojas izaicinoši, apgalvodams, ka piešķirtais sods liek zemniekam justies kā zaglim. Viņš nepieņem barona labvēlību un ir gatavs likumīgā kārtā saņemt sodu par nocirstajiem ozoliem. Cīņā ar savu lepnumu Andriksons zaudē. Abi sarunu beidz ar frāzēm, kuras kontrastē – Andriksona “Es atsakos no jūsu žēlastības, Baronlielskungs” un barona – “Nekas neatsaldē cilvēku no cilvēka ātrāk un pilnīgāk kā spītīgi atraidīta labvēlība.” (Blaumanis 1958, 317) Andriksona vārdos jūtams pārspīlēts lepnums un dusmas. Barona vārdi liecina par iekšēju mieru un ārēju pacietības zudumu. Barons savu cīņu ir izcīnījis un piedzīvojis vilšanos.

Andriksona cīņa sākas pēc sarunas ar baronu. Andriksons sāk apzināties sava lepnuma sekas. Ātrā daba likusi pieņemt nepārdomātu lēmumu. Viņš apzinās, ka ir noziedzies pret savu ģimeni, kuras priekšā jūt atbildību par notikušo: “Neizsakāms rūgtums pārņēma Andriksonu, grauzīgs rūgtums, kāds tikai izceļas, kad cilvēks pats no sevis slēpdamies, padarītu netaisnību samaina ar izciestu.” (Blaumanis 1958, 319) Sākotnējā netaisnības sajūta pret savu mantojumu, pāraug sevī šausmīšanā par notikušo. Spēji apzinājies sava lepnuma sekas, Andriksonu sāk plosīt vainas apziņa. “Nāvīga iztrūcināšanās kratīja Andriksona dvēseli. Viņam likās, ka viņa mati zem cepures slietos stāvu. Ko viņš bij darījis! Ko viņš bij darījis! Ko mežs viņam bij darījis, ka viņš viņu izpostīja! Skaistais, lielais mežs! Un barons! Vai tad viņš tiešām bij tik slikts, kas tas šitā bij jāsoda! Ak, kādēļ cilvēka roka tai acumirkļi nesakalta, kad tā taisījās darīt negantu darbu. Bet uguns izplatījās arvien tālāk.” (Blaumanis 1958, 321) Izrādās, ka mežā, tā aizdedzināšanās brīdī, atradušies Andriksona dēli. Benedikts Kalnačs raksta, ka “no tēva mantotie koki ir konflikta aizmetnis; savukārt pats Andriksons simboliskā perspektīvā iznīcina nākotnes mežu un gan tiešā, gan vispārīgā nozīmē apdraud savas atvases. Sociālais protests nonāk pretrunā ar Andriksona sociālo piederību un ģimenes saiknēm. Savukārt identitātes aktualizācija veicina atbildības pieaugumu, kas izpaužas pat neapzināti, neatkarīgi no darbības subjekta gribas.” (Kalniņa, Vērdiņš 2013, 441)

Novelē “Slepkavas” konfrontācija tēlota starp saimnieku puīšiem Kārlī un Juri, abi kļūst par savu alku upuriem. Alkas pēc materiālas nodrošinātības atmodina abos zvērīgus instinktus un spēju nogalināt. Vēlme nodrošināt sev labāku nākotni ar zagtas naudas palīdzību kļūst par abu galveno virzītājspēku: “Kārlis Juram bij atgādinājis, ko viņš dažu labu reizi ar rūpēm bija nodomājis: jau tik vecs un vēl ne kapeikas nebij nolīcis pie malas. Sazini jods, kā tas notika, bet, kad gads bija galā, tad arī alga bij galā, lēnām, pamazītēm tā bij izgājuse. Juris nebij nekāds plenders, bet vienreiz kristības, otrreiz kāzas, te kādai meitai pa dāvanai, te jauns uzvalks, te šis, te tas – un nauda bij vējā. Un taču tā gribējās reiz no tās kalpu kārtas tikt laukā.” (Blaumanis 1958, 134) Šis citāts akcentē to, ka piederība pie konkrēta sociālā slāņa sakņojas jau ģimenē, no vienkārša saimnieka par vidēju saimnieku kļūt ir samērā viegli – var ieprecēties bagātākā ģimenē vai ar naudas kapitāla palīdzību. Viena no tā laikmeta iezīmēm ir sievietes aprēķina laulības ar bagātu saimnieku. Vīrietim šāda opcija nav iespējama. Novelē “Pērkoņa negaiss” vienkāršs kalps Andrievs Ošs atspēriena punktu sekmīgai savas labklājības vairošanai iegūst apprecot bagātā Roplaiņa meitu. Tādejādi Andrievs Ošs gūst jaunu statusu un iespējas kļūt par bagātu saimnieku. Andrievs Ošs savu bagātību iemanto pateicoties rūpīgam un mērķtiecīgam darbam. “Pirms tas vēl nebija aizmaksājis savus parādus, viņu jau turēja par pārtikušu un, kad tas tikko bij ticis ar visiem līdzīgs, jau par bagātu. Un, tā kā vispārīgi bagāto slavē arī par laimīgo, tad jau citādi nevarēja būt, ka Ošu arī par tādu uzskatīja un – apskauda.” (Blaumanis 1958, 38) Šis citāts norāda uz tā

laika sabiedrības izpratni un attieksmi pret materiālajām vērtībām. Bagātos dēvē par laimīgajiem un veiksmīgajiem. Šo apgalvojumu gan nevar noliegt. Andrievs Ošs nav nelaimīgs, uz saviem pleciem bagāta un laimīga vīra slavu nesdams: “Ka viņu par bagātnieku sauca, tas jau nu, zināms, viņam patika, un viņš tam nepretojās, ja tas notika arī viņam dzirdot; bet, ka to dēvēja par skopu, tas Roplainam dažu labu reizi ķērās pie sirds, un viņš jutās vilināts rādīt ļaudīm, cik netaisnas tādas valodas bija”. (Blaumanis 1958, 37) Apkārtējo spiediens un valodas nespēj ietekmēt Andrieva Oša pašapziņu: “(..) kad es tikai savu sirdi zinu tīru no šāda netikuma. Labāk dzirdēt par bagātību un skopumu nekā par izšķērdību un parādiem”. (Blaumanis 1958, 37)

Sociālais stāvoklis ir ne tikai kā indikators sabiedrībai un tās priekšstatiem, bet arī pašu varoņu pašvērtējumam, kura esamība vai neesamība ietekmē varoņa attiecības ar daiļo dzimumu. Ješka novelē “Dancis pa trim” ir vienkāršs kalps, pats ir apmierināts ar savu statusu un darbu, taču viņam nākas ciest no mazdūšības, saskaroties ar Mežsarga konkurenci ceļā uz Ilzes, vienkāršas kalpones, labvēlību un mīlestību. Mežsargs ir vīrietis, kurš apzinās savu statusu, māk sevi nest un atstāt apbrīnas vērtu iespaidu. Ilze tam nespēj pretoties. “Cik lepmi viņš gāja! Tā mazdrusciņ pašūpodamies. Varēja redzēt, ka bij muižas cilvēks. Nespēra vis tādu soļus, kā Ješka – ļinka, ļinka... Un cik glīti viņam tas zaļais mundieris stāvēja.” (Blaumanis 1958, 203) Mežsargs nav vizuāli visizskatīgākais visā apkārtnē, taču viņa pašapziņa un statuss padara viņu daiļu ikviena acīs. “Neliels no auguma, plecīgs, ar tādu ģīmi!... Ko tie cilvēki muldēja! Tas esot skaists! Bāla dzērāja pluta, paplata mute, acis pelēkas un tādas saltas un nekaunīgas un deguns – jā, tas nu gan... tas bij glīts. Un zobi arī. Bet tādēļ tak nevajadzēja viņu tā izkliegt un no viņa biedināt.” (Blaumanis 1958, 203) Šis citāts ataino Ilzes pārdomas par Mežsarga vizuālo izskatu, sākotnējais noliegums ir gluži kā priekšnosacījums tam, ka vēlāk Ilze nespēj izbēgt no mežsarga šarma, kura valgos tā tomēr krīt un ļaujas. Līdzīgu tendenci var rast novelē “Romeo un Jūlija” - Liene nevar izšķirties starp “skaisto, bet pavieģlo Jēkabu vai ne visai daiļo, bet ļoti bagāto Liel-Upmalieti”. (Blaumanis 1958, 167)

Ješka novelē “Dancis pa trim” nespēj sacensties ar visā apkārtnē izslavēto Mežsarga šarmu. Viņa vienkāršība ir spilgts kontrasts Ilzes acīs, kura nespēj Ješkā ieraudzīt neko vairāk par sevis neapzināšanos un neveiklību. “Galvu viņš turēja tā drusku uz priekšu noliegtu un izskatījās caur to paglēvs un pazemīgs”(Blaumanis 1958, 204) Ješka savu nespēju konkurēt ar Mežsargu apzinās: “Ir jau tiesa: man paveicas tikai aršana un ecēšana...”(Blaumanis 1958, 209)

Novelēs “Raudupiete”, “Laimes klēpī”, “Salna pavasarī” un “Purva bridējs” iezīmējas situācijas, kad sociālais stāvoklis – bagātība un nabadzība – konkurē savā starpā. Vīrieša materiālā nodrošinātība iekārdina meiteņu sirdis, savukārt – vīrieša vienkārša kalpa statuss liek cīnīties vai zaudēt cīņā par meitenes sirdi. Vīrieša materiālā nodrošinātība un darba amats ir

radītājs tam, cik nodrošināta spēs būt viņa ģimene. Vīrietim materiālā labklājība mēdz būt šķērslis veiksmīgām attiecībām ar sievieti. Novelē “Salna pavasarī” Andrs saņem atraidījumu no Lienes, kura naudas dēļ ir piekritusi kļūt par vecā Mālnieka sievu. Vecais Mālnieks apzināti manipulē un izmanto savu materiālo nodrošinātību. Sociālais stāvoklis sabiedrībā un materiālā nodrošinātība ir vecā saimnieka ceļš uz jaunas sievietes piekrišanu kļūt par saimnieci viņa sētā. Ne visās novelēs materiālā nodrošinātība saistās ar cīņu, kas jāizcīna.

Ir vīrieši, kuri necīnās ne par labāku labklājību, ne par sievietes sirdi. Viņi dzīvo harmonijā ar to, kas viņiem dots, labi dara savu darbu un ir apmierināti ar savas dzīves kvalitāti. To apliecina Jāņa tēls novelē “Baltais”. “Man nepatīk neviens amats, kas cilvēku cauru gadu notur istabā. Man patīk vairāk pa lauku. (..) Es esmu apradis ar kalpa dzīvi un nedzenos pēc citas. Ja jau agrāk nebūtu apņēmies pēc mātes nāves atstāt savu vidu, nezin vai tad to pavisam būtu izdarījis. Jātur, lūk, reizēm arī vārds, ko pats sev esi devis.” (Blaumanis 1958, 135-136)

R. Blaumaņa novelēs sociālais stāvoklis kalpo kā nozīmīgs instruments vīrieša rokās. Vīrieša lomai sabiedrībā un sievietes acīs, piederība pie konkrēta sociāla slāņa nav mazsvarīga. Bagāts saimnieks, neatkarīgi no vecuma, bez grūtībām var apmulķot un apprecēt jaunu meiteni. Izņēmums ir novele “Purva bridējs”, šeit Edgara piederība konkrētam sabiedrības slānim nav šķērslis viņa ceļā uz Kristīnes sirdi. Sociālais stāvoklis sabiedrībā neraksturo tikai valdošos priekšstatus un stereotipus par bagātajiem un nabagajiem. Materiāli nodrošinātos vīriešus raksturo labs kultūras un izglītības līmenis. Šo faktu apliecina varoņu spēja sevi pasniegt, pašpārliecinātība, pacietība un lēnprātība. Zemāka amata pārstāvji nereti ir ātras dabas, nepacietīgi un apveltīti ar neveselīgu lepnumu. Ne tikai vīrietis R. Blaumaņa novelēs ir tendēts uz materiālajām vērtībām, arī sievietes topošajā vīrā novērtē viņa finansiālo neatkarību.

Darbs ir vēl viens instruments vīrieša rokās, ar kura palīdzību iespējams gan celt savu labklājību, gan apliecināt sevi sabiedrības acīs.

5.2. Attiecības ar darbu

Darbs R. Blaumaņa novelēs radītajiem varoņiem ir viņu ikdienas sastāvdaļa. Darbs veido attiecības ar cilvēkiem, maina vai nostiprina sociālo stāvokli sabiedrībā. Vīrietim darbs ir viens no viņa tikumiem, ar tā palīdzību ir iespējams izpelnīties cieņu citu acīs un uzlabot savas dzīves labklājību. Jau pieminētais Andrieva Oša tēls ir kā pierādījums tam, ka vīrietis ar cītīgu darbu spēj celt savu un savas ģimenes labklājību. Darba tikums ir arī viena no īpašībām, kuru vīrietis novērtē sievietē.

R. Blaumaņa novelēs iezīmējas tendence, ka vislabākais darba darītājs ir tas vīrietis, kuru neplosa iekšējās cīņas un nemiers. Tā piemēram, pavisam klusi tiek attēlots Jānis novelē “Laimes klēpī”, kurš ierodas vecā Lauska sētā, sāk strādāt par puisī un satricina Ievas iekšējo pasauli. Jāņa iekšējā pasaule netiek atainota, viņš tiek raksturots kā labs dēls savai mātei un labs sava darba darītājs. Tāpat Kārlis novelē “Raudupiete” iekrīt acīs vecā Raudupa atraitei, pateicoties savai labajai reputācijai, kuru veido Kārļa viscaur novērtētais darba tikums. Citādi viņa uzvedība ir nosvērta un stabila. Labs sava darba darītājs ir jau pieminētais Ješka novelē “Dancis pa trim”, kā noskaidrots, viņa iekšējo pasauli mazliet satricina pašapziņas trūkums. Šis trūkums neveicina disharmoniju Ješkas iekšējā pasaulē. Savukārt novelēs “Purva bridējs”, “Slepkavas” un “Pērkoņa negaiss” tiek likts akcents uz varoņu nesaskaņām ar līdzcilvēkiem, ģimeni un pašiem ar sevi. Arī šajās novelēs atainotajiem vīriešiem viņu darbs ir ikdienas sastāvdaļa, taču darbs tiek pastarpināts starp dažāda rakstura iekšējām sadursmēm. Citādāk ir veidots Jāņa tēls novelē “Baltais”, kurš arī tiek novērtēts kā labs sava darba darītājs, viņš pats un viņa raksturs tiek salīdzināts ar “baltu dvēseli”. Nevar apgalvot, ka Jāni plosa tikpat postošas cīņas, kā citus R. Blaumaņa radītos vīriešus. Jānim ir stabila vērtību sistēma un viņš tai paliek uzticīgs, tās cīņas kuras izcīna Jānis ir citādāka rakstura un citu faktoru ietekmētas. Par šo Jāņa personības šķautni plašāk tiks rakstīts nodaļā par vīrieša attiecībām ar sievieti.

Var secināt, ka R. Blaumanis neveido absolūti harmoniskus tēlus. Tam vīrietim, kuram rakstnieks piešķir visu novērtētu darba tikumu, netiek piešķirta intensīva jūtu pasaule vai citas vājības, kuras sekmē varoņa iekšējo nestabilitāti. Tāpat tie vīrieši, kuri iekšēji plosās, nav labi sava darba darītāji vai darbs vīrieša ikdienā netiek akcentēts.

5.3. Psiholoģiskais portrets

Psiholoģiskais portrets ataino katra varoņa vērtību sistēmu, kura savukārt iezīmē galvenās tendences raksturā un uzvedībā. Izteikti varoņu psiholoģisko portretu veido iekšējā pasaule, kura nonāk konfrontācijā ar ārējās pasaules uzstādītajiem noteikumiem.

Balstoties uz maskulīnajām teorijām, var izšķirt divu veidu psiholoģiskos portretus:

- Vīrieša ārējais psiholoģiskais portrets,
- Vīrieša iekšējais psiholoģiskais portrets.

Ārējo psiholoģisko portretu veido sabiedrības priekšstati un vīrieša sociālā piederība. Sabiedrības priekšstati vēsta par to, kā vīrietim būtu jāuzvedas, jāizskatās un jā dara savs darbs. Vīrietim jābūt pašpārliecinātam, pārliecinātam, sarežģīta rakstura un galvenais akcents tiek

likts uz materiālajām vērtībām, to piepildījumam ir jābūt vienai no prioritātēm vīrieša dzīve. Iekšējais psiholoģiskais portrets vēsta par to, kā pats vīrietis sevi uztver un jūtas. Pats galvenais, vīrieša iekšējais psiholoģiskais portrets vēsta par viņa jūtu pasauli, par attiecībām ar sievietēm un kopumā ar cilvēkiem.

Ir divi veidi kā R. Blaumanis realizē iepriekš minētos psiholoģiskos portretus. Viens no tiem vīrieti atklāj kā sarežģīta rakstura cilvēku, kuru plosa iekšējās cīņas. Visbiežāk tās izraisa disharmonija starp vīrieša iekšējo un ārējo pasauli. Novelē “Slepkavas” savā starpā kontrastē galvenie varoņi. Noveles fabula ir par diviem kalpiem Juri un Kārli. Juris, ap trīsdesmit piecus gadus vecs kalps un Kārlis, kurš izskatās daudz jaunāks par saviem gadiem, taču “viņam rudenī bij jāiet pie lozēm”(Blaumanis 1958, 128) tiek nolīgti apsargāt kāda žīda – Bernšteina līķi. Nakts abiem izvēršas par dramatisku cīņu ne tikai vienam ar otru, bet arī pašiem ar sevi. Kārlis ir jaunāks par Juri, viņu raksturo vieglprātība un bezbailība. Šīs īpašības dod viņam drosmi apskatīt apsargājamo līķi, atrast pie tā naudu un to nozagt. To pamana Juris, kurš par spīti savam ierastajam godīgumam atņem Kārlim nozagto naudu. Juris naudas sadalē ir netaisnīgs. Vērtējot Kārli pēc tā jaunības un vieglprātības, viņš tam piešķir mazāko daļu. Pēc šādas netaisnības Kārļa pasaule saceļas naidā: “Viņš piepeši tik dziļi ienīda Juri, it kā tas būtu viņa nāvīgākais ienaidnieks. Un dziļa pretestība pret Kārli sacēlās arī Jura sirdī. Mierīgais vīrs, kas tik grūti bij izkustināms no sava līdzsvara, salka pēc savas daļas un ar greizsirdību domāja, ka puika paturēs guviena lielo pusi. Kārļa dvēseles uztraukums bij pārgājis arī uz viņu, un viens no otra tuvuma sajuta kā karstu cepli, no kura katrā acumirklī varēja izšauties svelmējoša liesma.”(Blaumanis 1958, 132-133) Mantkārība, greizsirdība, egoisms un spējs naidis ir tas, kas vada un ietekmē abu varoņu rīcību. Nauda kļūst par abu pasaules centru, pazūd vērtības un abu aptumšotais prāts apsver iespēju pat nogalināt. “Citkārt tik mierīgais puisis, kas iekšējās cīņas gandrīz nemaz nepazina, dvēselē jutās vai pušu rauts (..)” (Blaumanis 1958, 137) Šis citāts ataino Jura cīņu pašam ar sevi, kad viņš ļaujas mantkārības rosinātām alkām. Abu vīriešu aptumšojušos prātus izgaismo īsti laupītāji, kuri atņem nozagto naudu, atstājot abus varoņus kā zaudētājus gan vienam otra acīs, gan savas alkatības priekšā. Otrs veids, kā R. Blaumanis ataino vīrieti ir saistīts ar viņa emocionalitāti un jūtu pasauli. Novelē “Salna pavasarī” Andra tēls sevī iemieso pašreizējā dzīvē mīlestību. Andra pasaules centrā nav materiālās vērtības, viņš nedomā racionāli un mīl bez nosacījumiem. Pretmets ir Lienes tēls. Viņa abu jūtas un uzvedību vērtē racionāli.

Varoņa psiholoģisko portretu veido ne tikai ārējie faktori, kuri satricina iekšējo pasauli.

Attiecības ar sievietēm, ar sabiedrību kopumā un ģimenes locekļiem būtiski ietekmē vīrieša psiholoģisko stabilitāti. Specifiski vīriešu psiholoģiskie portreti tiek akcentēti arī novelē “Nāves ēnā”. Šos psiholoģiskos portretus plašāk apskatīšu nodaļā “Vīrieša attiecības ar nāvi novelē “Nāves ēnā””.

Par to, kā veidojas vīrieša attiecības ar sabiedrību kopumā un atsevišķām tās daļām tiks pētīts nākošajā nodaļā.

6. R. BLAUMAŅA VĪRIETIS UN SABIEDRĪBA

R. Blaumaņa novelēs galvenais akcents tiek likts uz attiecībām un to veidošanu. Ir vairāki iespējami modeļi, kā R. Blaumanis tēlo attiecībās. Tās ir attiecības starp ģimeni, kuru pamatā ir grūti atrisināms konflikts, kurš nereti piedzīvo traģisku likteni. Tās ir attiecības starp vīrieti un sievieti, kuras par traģiskām mēdz izvērsties ne tikai sievietei, bet arī vīrietim. R. Blaumanis vīrieti tēlo gan kā mačo, gan kā romantisku mīlnieku. Pārējā sabiedrības daļa ir aculieciniece tam kā veidojas, attīstās, mainās un/vai izjūk katrs attiecību modulis. Sabiedrības priekšstati un spiediens var kalpot gan kā spēks R. Blaumaņa tēlotajiem varoņiem, gan kā visasākais kritizētājs.

6.1. Attiecības ar ģimeni

Tēva un dēla attiecības R. Blaumaņa novelēs ietekmē vairāki faktori. Attiecībās dominē tēva personība, dēls tiek tēlots kā pretmets tēvam. Tēva un dēla attiecības parādās četrās no pētījumā izmantotajām novelēm – “Romeo un Jūlija”, “Pērkoņa negaiss”, “Mēmais precinieks” un “Andriksons”. Attiecībās kā trešā persona piedalās māte, kura ieņem vidutājas, personas no malas lomu. Mātes lēnprātība palīdz sadzīvot ar dēla un vīra sliktajām attiecībām, mīlošā sirds ļauj nerimstoši atbalstīt dēlu, pat nostāties pret savu vīru.

Trijās no četrām novelēm – tēvs un dēls tiek pretstatīti viens otram. Attiecības nav harmoniskas, galvenokārt tēva valdonīgā rakstura dēļ. Izņēmums ir novele “Mēmais precinieks”. Šeit tēva un dēla attiecības var raksturot kā satīcīgas. Noveles fabula ir par Zaļkalnu saimnieku, kurš dzīvo kopā dēlu. Gadu pēc mātes nāves abi saprot, ka mājās ir vajadzīga jauna saimniece. Saimnieces trūkums ir jūtams: “Dēls pa tam piegāja pie mazā spogulīša un sasukāja vēl drusku valgos matus. Kad pie tam baltā krekla piedurkne atšļuka uz elkoni, viņš aproci gribēja aizpogāt, bet poga bij notrūkuse.” (Blaumanis 1985, 149) Šis citāts pierāda abu praktisku nespēju sevi pienācīgi aprūpēt. Tēvs dēla neveiklo mirkli papildina ar veselīgu humoru un norāda, ka iztrūkušo pogu no savām biksēm tas ir veiksmīgi aizstājis ar sprunguliņu. “Un viņš parādīja bikšu apšuvumu, kurā pogas vietā tiešām bij iesprausts niecīgs koka iesmiņš” (Blaumanis 1985, 149) Tēva un dēla kopīgais secinājums par sievietes trūkumu Zaļkalnu mājās, abus vieno kopīgam mērķim. Zaļkalnu mājās ir nepieciešama saimniece, tas nozīmē, ka dēlam ir jāiziet pie sievas. Abu satikšana ir laba, to sarunas nepavada strīdi vai savstarpēji apvainojumi. Tēvs dod padomus dēlam, kurš tos pacietīgi uzklausa un paklausa. Fakts, ka tēvs ir izraudzījis potenciālo līgavu dēlam, Jānim nešķiet uzspiesta tēva griba, abi, klausoties viens otrā, spēj vienoties par nepieciešamo rīcības plānu. Abu attiecībās gan var

nojaust, ka tēvs dēlu mēdzis turēt zināmā apspiestībā. Jānis to klusi apzinās brīžos, kad nākas vienatnē pastāvēt par sevi. “Tēvs viņu gandrīz līdz pašam nebeidzamam laikam bij turējis kā sapītu kumeļu – un nu, kad bij jārikšo, tad iznāca klupšana.”(Blaumanis 1985, 159) Šajā citātā iezīmējas iemesls, kāpēc Jānim ir grūti būt līdzās sievietei, kļūstot par “mēmo precinieku”. Šī iezīme vairāk tiks pētīta nodaļā par vīrieša attiecībām ar sievieti.

Novelē “Pērkoņa negaiss” arī Krustiņš piedzīvo apspiestību no tēva puses, taču šīs noveles kontekstā, tai ir cits raksturs. Andrieva Oša dēls Krustiņš ir pretstats tēvam. “Viņš gan bija tēva sejā atsities, bet tēva tikuma viņam nebij.”(Blaumanis 1985, 38) Tēva stingrā un noteiktā daba nespēj pieņemt dēla vieglprātīgo raksturu. Viss, kas Krustiņa rokās viegli nāk un tikpat viegli arī no tām iziet. To var attiecināt gan uz naudu, kura tiek atstāta krogā, gan uz attiecībām ar sievietēm, kuras tāpat - tiek iegūtas un atstātas krogā, vai kādā citā ballē. Krustiņu raksturo jaunības vieglums. “Skaists, zaļoksnis jauneklis, ar kuru tēvs māte tiešām varēja lepoties.”(Blaumanis 1985, 40) Šis citāts liek nojaust, ka vienīgais netikums viņā rodams vien viņam piemītošajā jaunībā. Jāsecina, ka dēls kā pretstats tēvam šķiet vien vienam pašam tēvam, vien tā iemesla dēļ, ka viņš nespēj pieņemt dēla jaunības garu. Krustiņš patiesi izaicina - iesaistoties kautiņos, iekrājot parādus, lietojot pārlietu daudz grādīgās dziras un pārlietu mīļējot sievietes. Šāda uzvedība tēvam šķiet nepieņemama tēva, tēvs no dēla sagaida viņa priekšstatiem atbilstošu dzīvesveidu. Var secināt, ka galvenais iemesls tēva un dēla sliktajām attiecībām meklējams tēva valdonīgajā raksturā. Dusmu uzplūdā tēvs dēlu apvaino, dēlu saucot par meli un bezkaunīgu bērnu. Motivācija tēva dusmām pret savu dēlu rodama vēlmē sargāt savu un dzimtas reputāciju. Dēls respektē tēva dusmas un izrāda patiesu vēlmi laboties. “Roplaina sirds metās dien no dienas vieglāka, viņa acis spulgoja priekā, uzskatot veselībā ziedošo dēla augumu, kas tagad tēvam katrā ziņā sāka līdzināties.” (Blaumanis 1985, 42) Tēva un dēla attiecības stabilizējas, dēlam darot pa prātam tēvam. Tēvs Krustiņu turpina turēt savos grožos, ierobežojot un kontrolējot dēla rīcību. Jaunības vilināts, Krustiņš atļaujas mazliet no brīvības atkal nobaudīt. Tēva valdonība pārkāpj jaunas robežas, kuras aizvairo dēla pašcieņu. Tēvs aizliedz draudzību ar Paulu - “Viņš ir iekliegts par ļoti vieglprātīgu cilvēku, un es zinu, ka tā ir patiesība”. (Blaumanis 1985, 45) Tēvam ir stingrs priekšstats, kādu savu dēlu viņš vēlas redzēt, tas dēļ veicina iekšēju protestu - “vai vecais patiesi viņu gribēja pataisīt par vecu bābu!”. (Blaumanis 1985, 45) Krustiņš tiek nostādīts nepatīkamā situācijā. Viņa vēlme būt labam dēlam netiek novērtēta, tā vietā tēvs met virsū jaunus aizrādījumus, dzīvības pilnais jaunības gars viņa krūtīs tiek apspiests, tas veicina vēlmi dumpoties. “Visa pasaule smejas, ka mani par mūku gribot pārvērst, ka mani mucā turot un pa spundi barojot! (...) Un neviens tēvs, neviena māte tā nesūrojas par savu bērnu kā jūs par mani!”(Blaumanis 1985, 48) Dumpības gara izlaušanos sekmē Krustiņa draugs Pauls, kurš draugam acīs met visas pārestības, kuras

tēvs nodara dēlam. Krustiņa ievainotais jaunības gars pulsē aizvainojuma sāpēs, turpmāk labas attiecības ar tēvu veido vien patstāvīgi meli. Tēva un dēla attiecību liktenis ir traģisks. Dēls mirst no tēva rokas, kad abi savā egoismā tā arī nav spējuši sadzirdēt viens otru.

Novelē “Romeo un Jūlija” tēva un dēla attiecību pamatā ir neatrisināts pagātnes konflikts. Konflikta pirmsākumi meklējami Jura tēva pagātnē. Konflikta iemesls – sieviete. Liel-Upmaliešu Juris un Maz-Upmaliešu Jēkabs jaunībā ir bijuši labi draugi. “Liel-Upmalietis kā gudrākais un apdomīgākais draugu bija pabalstījis ar visādiem padomiem, Maz-Upmaliešu Jēkabs ar saviem pārgalvīgajiem jokiem bija uzjautrinājis nopietno Juri, un tā viņi satiecībā bija dzīvojuši līdz Lazdu Lienas iesvētīšanas dienai.” (Blaumanis 1985, 167) Abi jaunieši iecer Lienas sev par sievu. Pirmais Lienas uzrunā Jēkabs, gandrīz vienlaicīgi to izdara arī Juris. Jēkabs uzzinājis par Juras rīcību, pieprasa draugam Lienai likt mierā un atstāt vien viņam pašam. Kamēr Liene nespēj izlemt, tikmēr abi draugi paspējuši sanīsties, kā rezultātā Juris iemanto rētu uz sejas, kura par bijušo konfliktu atgādina visa mūža garumā, varbūt tieši tāpēc Juris jau pēc vairākiem gadiem joprojām nespēj aizmirst radušos konfliktu. Lienai neaprec neviens no jaunajiem draugiem. Jēkabs un Juris katrs iziet pie savas sievas. Lienas persona abu dzīvēs parādās vēl pēc vairākiem gadiem, kad Jura sieva Lienai sader sev par meitu. Tanī pat laikā nomirst Jēkaba sieva un Jēkabs ar otro piegājieni veiksmīgi apprec Lienas, abiem piedzimst meita Anna. Šie pagātnes notikumi vēlāk atbalsojas Juras dēla dzīvē, kad jau pieaudzis būdams, Juris iemīl kaimiņu Annu un vēlas to apņemt sev par sievu. Dēls, nesāņemot tēva svētību, ir spiests pamest tēva mājas un apmetas Mazupmaliešos. Nepieciešamo atbalstu, kurš dod drosmi rīkoties, dēls saņem no mātes, kura Juri atbalsta un pati ir gatava Jurim sekot, tādejādi sevi nostādot pret vīru. Liel-Upmalietis Juris nespēj aizmirst pagātnes pārestības, viņa dzīvais naidis saindējis sirdi, kura vairs nespēj piedot un saindē attiecības ar dēlu un sievu. Maz-Upmaliešu Jēkabs Juras pārnākšanu uztver kā pēdējo uzvaru abu naidā, lai arī gadu gaitā Jēkaba sirds ir spējusi aizmirst pārestības, kamēr vecais Juris tās tur mūžam dzīvē atmiņā. Izšķirošs jaunā Jura un Annas attiecībās ir tas brīdis, kad Juris saņem zīmīti no tēva, kuras saturs vēsta par abu attiecību neiespējamību. Šajā brīdī R. Blaumanis manāmā neizpratnē atstāj arī noveles lasītājus, jo kā noskaidrojas noveles beigās, zīmītes saturs vēsta par abu jauno mīlētāju radniecību, proti, abi ir brālis un māsa. Zinādami, ka nespēj būt kopā, jaunieši tomēr mēģina bēgt un būt kopā par spīti zīmītes saturam, Anna nespēj pieņemt izlasīto patiesību un inscenē savu nāvi, kurai pēc tam seko Juris. Juras konflikts ar tēvu piedzīvo tikpat traģisku galu, kā novelē “Pērkoņa negaiss”. Arī šeit dēls mirst (lai arī pārnēstā nozīmē) no tēva rokas. Tas, vai tēva sirdsapziņa ir tīra ir atklāts jautājums, jo rakstnieks tieši nekur nenorāda uz patiesu Annas un Juras iespējamo radniecību. Karīne Laganovska savā pētījumā, kur salīdzina Gotfrīda Kellera noveli “Ciemata Romeo un Džuljeta” ar R. Blaumaņa noveli “Romeo un Jūlija” uzdot jautājumus par to, vai

patiesi Anna varētu būt Lienes un Liel-Upmalieša meita? Un vai to nebūtu zinājuši Mazupmalietis un Jura māte, Annas tante? (Kalniņa 2013, 316) Šie jautājumi paliek atklāti. Saistoša ir vecā Jura personība un viņa nespēja aizmirst pārestības. Viens no iemesliem ir skaidrs – rēta uz sejas, kura par konfliktu atgādina ik dienas. Tomēr jāsecina, ka zīmīte par abu jauniešu radniecību vairāk līdzinās meliem. Jēkaba precības ar Lieni simbolizē pilnīgu viņa uzvaru. Juris, būdams ātras un lepnas dabas, nespēj sadzīvot ar šo faktu. Jēkabs ir ne tikai uzvarējis un pēdīgi apņēmis skaisto Lieni par sievu, bet ir arī kļuvis par tēvu abu kopīgai meitai. Jura dēla attiecības ar Jēkaba meitu ir kā sāls brūcē. Anna simbolizē Jēkaba uzvaru un ir kā nemitīgs atgādinājums tam, ka meitene varētu būt Jura meita. Varētu, bet nav, jo Liene kļūst par Jēkaba sievu, ne Jura. Vecais Juris savulaik savu sievu apņēmis neapdomīgi, aiz sāpēm par Lienes atraidījumu, ne aiz mīlestības. Juris ir sava naida upuris, nespējot piedot, aizmirst un pieņemt – Juris ļaujas iekšējai bojāejai. Var just, ka attiecības ar sievu nav harmoniskas, tas sekmē viņas nostāšanos pret vīru. Dēls iemīlas kaimiņu Annā, ienaidnieka meitā, kuras māte ir sieviete, kuru reiz mīlējis. Dēls pamet tēva mājas, aizejot pie uz ienaidnieka mājām. Apzinoties radušos situāciju un ļaujot naidam aptumšot savu prātu, Jēkabs uzraksta melīgu zīmīti, lai panāktu dēla izšķiršanos no meitenes. Tiek panākta ne tikai izšķiršanās, bet arī abu jauniešu traģiska nāve.

Attiecības ar ģimeni R. Blaumaņa tēlotajiem varoņiem nav harmoniskas. Visbiežāk tās darbojas kā ārējs spēks, kurā traucē vai cenšas ietekmēt varoņa iekšējos procesus. Tas ir, ģimene ir kā ierobežojošs faktors, kurš neļauj brīvi dzīvot un mīlēt. No pētījumā izmantotajās novelēm, tikai četrās konkrēti tiek tēlotas vīrieša attiecības ar ģimeni. Konkrētajās novelēs tās ir tēva un dēla attiecības, kuru pamatā ir nesaskaņas un viedokļu konfrontācija. Citās novelēs R. Blaumanis nepievēršas izteiktam ģimenes tēlojuma aprakstam, daudzviet rakstnieks pat nepiemin vīriešu vecākus, brāļus vai māsas. Ģimenes locekļi vai nu netiek pieminēti vispār, vai kalpo kā atbalsts varoņiem viņu sirdssāpēm, tas gan vairāk attiecas uz sievietes tēlu. Sievietes tēls nereti ir viens no nesaskaņu iemesliem starp tēvu un dēlu. Par to, kā un kādas tiek veidotas vīrieša attiecības ar sievieti tiks pētīts nākamajā nodaļā.

6.2. Attiecības ar sievieti

Attiecības ar sievieti ir visbiežāk veidotais attiecību modelis R. Blaumaņa novelēs. Sieviete R. Blaumaņa novelēs parādās gan kā postošs, gan kā iedvesmojošs spēks vīrieša dzīvē. Attiecību pamatā mēdz būt neatrisināts konflikts, kurš visbiežāk saistāms ar neatbildētām

mīlestības jūtām. Ja attiecības veidojas starp vīrieti un sievieti, kuri pieder pie zemākā sociālā slāņa (kalps, kalpone), tad sieviete ir tā, kura dominē abu attiecībās, kļūstot par galveno virzītājspēku. Sieviete ir tā, kas dod piekrišanu vai atraidījumu. Galvenā izvēle ir starp sirdij tīkamam vienkāršu puisim un prātam tīkamam bagātu saimnieku. Saimnieka tēls tiek definēts kā gados vecs vīrietis, kuram atlikuši dzīvot vien pāris gadi. Gan vecais Mālnieks novelē “Salna pavasarī”, gan vecais Lausks novelē “Laimes klēpī” paši uzrunā jaunās meitenes solot tām savu drīzu nāvi un bezrūpīgu dzīvi pēc tās. Vecais Mālnieks novelē “Salna pavasarī” ir “garš, sauss vecis” (Blaumanis 1958, 229), 72 gadus vecs, atraitnis, bez bērniem. Jau divas sievas reiz apņēmis, abas mirušas. Pieradis pie sievietes klātbūtnes un meklē jaunu saimnieci savās mājās. Mālnieks viltīgi un pacietīgi samulsina jauni Lieni, zinādams tādas jaunas meitenes vājās vietas un alkas. Mālnieks savā uzrunā Lienei sola viņai visu, ko tā vēlas dzirdēt. Mālnieks tvīkst pēc Lienes, taču apzināti sevi ietur, lai jauno meiteni nenobiedētu: “Tā viņš sēdēja brītiņu, ne vārda neteikdams, ar laimīgu smaidu ap lūpām un klausījās kā ārā cīruļi dziedāja. Jeb vai viņš viņu nedzirdēja... tad viņš piecēlās un paspēra pāris soļus, gribēdams Lienei no jauna tuvotes. Kaut kas viņu dzina viņai, ja ne vairāk, uzlikt roku uz galvas un noglāstīt viņas kuplos matus. Bet viņš apstājās, vilcinājās un nosēdās atkal pie galda. Te nederēja jaunības karstums, te nedrīkstēja pārsteigties. Un viņš sēdēja un skatījās savā brūtē, un smaidīja laimīgi”. (Blaumanis 1958, 236) Vecais Mālnieks apzinās jaunā Vanagu Andra un Lienes abpusējās simpātijas, saņēmis oficiālu “Jā” vārdu, ieraudzījis Vanagu Andra reakciju, viņš svin savu uzvaru pār abiem iemīļējušajiem jauniešiem. “Lūpas sakniebis, Mālnieks aplaida mirkļus visapkārt un iegāja tad saimniekgalā. “Glīts, spēcīgs puisis”, viņš runāja mierīgi, pudeli nolikdams uz galda. “Tas mums nākamgad jāder uz Mālniekiem.””(Blaumanis 1958, 237) Vanagu Andris ir jauns gan puisis, kura pasaules centrā ir Liene un viņa romantiskā mīlestība pret viņu. Viņa pasaule sākas un beidzas ar skaisto Lienes tēlu. Noveles sākumā puisa ziedošie vaigi simbolizē kvēlo mīlestību pret Lieni. “Saulīte smīnēja pretim un skūpstīja puisa ziedošos vaigus, un sausināja viņa valgo, balto pieri.” (Blaumanis 1958, 225) Vanagu Andra mīlestība ir bezrūpīga un drosmīga, viņš ir koķets un ļaujas drosmei Lieni uzrunāt. Jaunais puisis ir pārliecināts par savu mīlestību, taču nepārliecināts par Lienes jūtām un savām izredzēm meitenes acīs. Puisa nedrošība un bailes apstiprinās, kad Liene pieņem vecā Mālnieka bildinājumu. Jaunā puisa cerībām sabrūkot, viņš ļaujas mīlestības sāpēm, nevēršot dusmas ne pret Lieni, ne Veco Vanagu. Lienes nākotne ar veco Vanagu paliek vien nojaušama. Inguna Sekste savā pētījumā akcentē, ka “ārēji Andrs neko daudz nedara – ne kliež, ne šauj vīnu devējai acīs. Klusēdams izdzer glāzi, apgriežas un ieziet ārā. Bet iekšējais satricinājums ir milzīgs, ne velti saimes ļaužu sejas viņam rādās nedabiskā skaidrībā un detaļās (četras grumbas Jaņuka mātes pierē) kā zibens uzliesmojuma laikā. Arī Andram implicītais autors ir licis pārkāpt sliekšni, parādījis kā no jauna, nepieredzējuša cilvēka

apziņā pasaule iešķel plaisu, kā viņa puķi nokož salna, un ar šo iekšējo pavērsienu novele beidzas.” (Kalniņa, Vērdušs 2013, 205)

Novelē “Laimes klēpī” Ieva, negribēdama gaidīt nezināmo “varbūt glīts un godīgs, varbūt arī dzērājs...” (Blaumanis 1958, 293) nākotnes vīru, lemj par labu vecajam Lauskam. Vecais Lausks tāpat kā vecais Mālnieks apzinās savu drīzo nāvi, apņem jauno Ievu par sievu. Atšķirībā no vecā Mālnieka, Lausks ir daudz labsirdīgākas dabas un patiesi novērtē jaunās sievas darbu, rūpes un lēmumu kļūt par viņa sievu. Ieva ir laba sieva un neļauj Lauskam nojaust savu nožēlu par izdarīto lēmumu. Ievas rūpīgums un uzmanība dod Lauskam spēku un mazliet atgriež jaunību viņa vecajos kaulos. “Lausks izlikās kā no jauna piedzimis. Viņš jokojā daudz, dzēra un iznesās tik veikli, ka daži jau smējās, ka jaunais vīrs šodien beigās arī dancošot arī vēl. Bet tas nenotika vis.” (Blaumanis 1958, 297) Spēdams lēnprātīgi panest Ievas atstumtības brīžus un ļaujoties Ievas rūpēm, Lausks nodzīvo garāku mūžu par savu jauno sievu, kura iet bojā sev īstu laimi aizliedzama.

Novelē “Raudupiete” jaunāku vīru par sevi iekāro vecā Raudupa atraitne Raudupiete. Apmierināti sagaidīdama sava vīra nāvi, saimniece sāk meklēt sev blakus jaunu saimnieku. Par izredzēto kļūst jaunais Kārlis, kurš, nezinādams kā atteikt, sākotnēji maldina Raudupieti, sakot, ka nevēlas par saimnieku iet, jo mājās viens jau ir priekšā (Raudupietes dēls Matīsiņš). Kārļa un Raudupietes attiecības veido divas traģēdijas – saimnieces dēla nāve un pašas saimnieces apzināta nonāvēšanās. “Bet ap Mārtiņiem Kārlis ar Mariju dzer kāzas. Kāzas ir spožas, viesu ir daudz, brūte mīlīga un skaista. Un tomēr Kārļa prāts pilnīgi nevar ielīkšmoties, jo kā slogs viņam Raudupietes lāsts guļ uz sirds. Viņš nejūtas vainīgs un tomēr nevar būt tik priecīgs kā citi. Nelaimīgā bērna lielās, zilās acis viņa neiziet un neiziet no prāta...” (Blaumanis 1985, 174) Šis citāts ataino, kā Kārļa attiecības ar Raudupieti ietekmē jaunā vīrieša jaunās ģimenes tapšanu. Ejot laikam uz priekšu, Kārlis joprojām netiek vaļā no pagātnē piedzīvotajām traģēdijām. “Jaunais vīrs iepazīstas ikdienišķā dzīvē ar savas sievas tikumiem un vājumiem, jaunā sieva – ar vīra labajām un ļaunajām īpašībām. Viņi nav vīlušies. Viņi ir mierā viens ar otru un ar savu likteni. Mantas viņiem netrūkst... Un tomēr Kārlis šat un tad nopūšas un nav tik laimīgs, kā varētu būt.” (Blaumanis 1985, 175) Situācija mainās, kad jaunais pāris savā ģimenē sagaida pirmdzimto, kurš tiek nosaukts par godu Raudupietes dēlam Matīsam.

Iepriekšminētajās novelēs vīrieša attiecībām ar sievieti par galveno akcentu kalpo abu vecums un mērķu nesaderība. Novelēs “Dancis pa trim”, “Romeo un Jūlija” un “Baltais” attiecības veido jauni cilvēki, kuru mīlestībai šķēršļus liek apkārtesošā sabiedrība. Izņēmums ir novele “Dancis pa trim”, kurā sākotnējais attiecību trīsstūris starp Ješku, Ilzi un Mežsargu rezultējas ar attiecībām starp Ješku un Ilzi. Īpašus ideālus attiecībās un sievietēs meklē Jānis novelē “Baltais”. Jānis izceļas ar savu skaidro dvēseli, kurā viss ir caurredzams – vīrieša

vērtības, alkas un ilgas. Jānis ilgojas pēc tikpat šķīstas dvēseles sev līdzās kā viņš pats. Vīrietim ir skaidrs, ka viņš sev blakus vēlas redzēt nepieredzējuši sievieti, kurai neviens cits nav bijis ne tikai iecerēts, bet arī tuvumā stāvējis: “Tādu, pie kuras es būtu pirmais. Pirmais, kuram viņa paļauj ar savas rokas pirkstiem kavēties, pirmais, kuram viņa atļauj roku aplikt ap kaklu, pirmais... ak, nu jā, pirmais un ne otrais vai ceturtais!...”(Blaumanis 1985, 139) Novelē “Romeo un Jūlija” jauniešu – Annas un Jura mīlestība cieš traģisku likteni. Jau noskaidrotais dzimtu naidis atklāj bausus pagātnes noslēpumus, kuri neļauj jaunam pārim būt kopā. Izmisuši un nezinādami, ko iesākt abi jaunieši viens pēc otra labprātīgi dodas nāvē.

Novelē “Purva bridējs” R. Blaumanis tēlo mīlestības trīsstūri. Mīlestības trīsstūris ataino Kristīnes, Edgara un Akmentiņa attiecības. Edgars Alaines muižas staļļa puisis un mirušā piķiera dēls. Uzaudzis kopā ar Kristīni, kopā gan spēlējies, gan skolā gājis. Akmentiņš ir pārticis skolotājs. Edgars un Akmentiņš tiek tēloti kā pretstati, starp kuriem Kristīnei ir jāspēj izvēlēties. Kristīnes māte Vešeriene cer uz meitas kāzām ar Akmentiņu. Kristīnes attiecības ar Edgaru nozīmētu pagātnes atkārtošanos – Kristīnes tēvs bijis vieglas un nepastāvīgas dabas cilvēks, mīlējis lietot grādīgās dziras. Savai ģimenei sagādājis vairāk raižu kā prieka brīžu. Vešeriene nevēlas, lai Kristīni piemeklē viņas nelaimīgais liktenis. Ar prātu Kristīne spēj netuvoties Edgaram, ar sirdi viņa nespēj noliegt savas jūtas pret Edgaru. Pret Akmentiņu – “jauns, zaļoksns vīrietis ar veselīgu ģīmi, garām, gaišām ūsām un ļoti sarkanām lūpām” (Blaumanis 1958, 251) – Kristīne nespēj just neko vairāk kā tikai cieņu. Attiecību trīsstūrī ik pa laikam parādās ceturtais personas, kuras mēģina iejaukties Edgara un Kristīnes attiecībās. Viena no tām ir Kristīnes māte Vešeriene, kuras favorīts ir skolotājs Akmentiņš. “Vai tu arī man gribēsi pārnest, ka man Kristīni Akmentiņam patiktos pārdot!”, vešeriene iesaucās. “Vai tad Akmentiņš nav tāds cilvēks, kuru meita var vēlēt vēlēties par vīru! Tev ir labi, tev ir nelabi tikumi. Akmentiņam ir tikai labi vien. Paliec tu tāds kā Akmentiņš un tad nāc un prasi Kristīni, dzirdēsi, ko tad tev sacīšu.”” (Blaumanis 1958, 273) Šis citāts ataino Vešerienes izmisumu un nevēlēšanos pieļaut Edgara un Kristīnes attiecības. Akmentiņš tiek tēlots kā vīrieša ideāls – jauns, ar labu amatu un darbu, izskatīgs un pieklājīgs. Viņš mīl Kristīni, taču neiesaistās ārējā cīņā par Kristīnes sirdi. Viņš klausā Kristīnes mātes padomam un pacietīgi gaida uz Kristīnes lēmumu. Uz Kristīnes lēmumu gaida arī Edgars, kurš impulsu vadīts te nāk pie Kristīnes, te iet prom. Tāpat rīkojas Kristīne – te nāk, te iet. Vienā mirklī mīl, otrā gatava Akmentiņu apprecēt, ko arī gandrīz izdara. Pēdējā brīdī pārdomādama, viņa lemj atdod savu dzīvi un sirdi Akmentiņam. Kristīnes un Edgara attiecības ir vienas no retajām R. Blaumaņa novelēs, kuras piedzīvo, lai arī neviennozīmīgas, bet laimīgas beigas. Galvenie mīlētāji paliek kopā. Tam par iemeslu var saukt ne tikai Kristīnes nepaklausīšanu mātei vai sabiedrības spiedienam, bet arī abu psiholoģisko saderību. Gan Kristīne, gan Edgars ir emocionāli nepastāvīgas dabas. Abiem ārējā rīcība

nesaskan ar iekšā notiekošajiem procesiem. Abi spēj viens otru papildināt, Kristīne uzņemas rūpes par Edgara ārējām izpausmēm (tendence uzdzīvot, nepastāvība u.tml.), savukārt Edgars piepilda Kristīnes iekšējo pasauli ar mīlestību, kurai viņa nespēj pretoties.

R. Blaumaņa tēlotā vīrieša attiecības ar sievieti neveido tikai abu abpusējas jūtas. Atbildēta mīlestība nav rādītājs un garantija attiecību laimīgam piepildījumam. Attiecības ietekmē gan abu sociālais stāvoklis, gan ģimene. Materiālā nodrošinātība dod vīrietim stabilitātes iespaidu sievietes acīs. Vīrieša un sievietes attiecības sākas un/vai beidzas ar sievietes “Jā” vārdu vai atraidījumu.

6.3. Vīrietis pārējo sabiedrības locekļu vidū

“Pārējie sabiedrības locekļi” veido kopīgu verdiktu par to, kādam būtu jābūt vīrietim gan no sievietes puses, gan no ģimenes. Sabiedrības priekšstati un attieksme pret tā laika, R. Blaumaņa tēloto vīrieti ir atkarīga no vairākiem faktoriem. Viens no tiem ir vīrieša sociālais stāvoklis sabiedrībā, kurš būtiski ietekmē sievietes attieksmi un labvēlību pret vīrieti. Vīrietim, kurš nāk no zemākā sociālā slāņa ir grūti sacensties ar vīrieti no augstākām aprindām un respektablāku amatu. Darba amata brāļi un draugi parasti R. Blaumaņa novelēs tiek tēloti kā trešā persona, caur kuras perspektīvu ir iespējams saprast, ko redz un jūt konkrētais varonis. Spilgts piemērs ir novele “Baltais”, kurā varonis Jānis tiek tēlots no cita Jāņa skatupunkta. Gleznotājs Jānis, kurš ar kalpu Jāni iepazīstas pārrodoties mājās no lielpilsētas, ir galvenais vēstītājs par to, ko domā, jūt un dara Jānis. Kalpa Jāņa pasaule tiek atklāta caur gleznotāja Jāņa personību. Visas noveles garumā Jānis ir personiski ieinteresēts visos notikumos, kuri skar kalpa Jāņa dzīvi. Viņš viņam palīdz, atbalsta un dod padomu. Savādāks piemērs ir Pauls novelē “Pērkoņa negaiss”, viņš ir Krustiņa labākais draugs, kura attieksme pret draugu ir atbalstoša, taču ne paša Krustiņam par labu nākoša. Pauls Krustiņu kūda pret ģimeni un šo radušos konfliktu māk izmantot savā labā.

Apskatot visas noveles kopumā, saprotot to, kā sieviete redz vīrieti un ko no viņa sagaida; tāpat kā ģimene redz savu dēlu, kādus ideālus tam piedēvē un vēlas tajā ieraudzīt – var saprast un definēt R. Blaumaņa ideālo vīrieti-tēlu. Caur sievietes acīm lūkojoties, ideālais vīrietis ir tas, kuram ir liela saimniecība un manta, kuru pēcāk sieviete var mantot, lai to apsaimniekotu kopā ar jaunu puisi, kuram vienmēr ir piederējusi viņas sirds. Ja ņem vērā šo aspektu, var secināt, ka sievietes ideālais vīrietis nebūt nav liels un bagāts saimnieks (parasti trīsreiz vecāks par pašu sievieti). Galvenie un svarīgākie kritēriji paredz, ka vīrietim jābūt jaunam, var būt vidēji nodrošināts, ar ambīcijām un jābūt labam sava darba darītājam. Šis

īpašību kopums paredz laimīgu kopā dzīvošanu un kopīgu savas labklājības celšanu. Tas sabiedrības kopums, kurš vīrieti redz no malas un spriež par to tikai pēc ārējām izpausmēm un baumām, kuras tiek runātas vietējā ciemā vai sētā, ideālo vīrieti redz kā bagātu cilvēku. Var teikt, ka bagātība ir vienīgais priekšnoteikums tam, lai vīrietis būtu laimīgs. Šim uzstādījumam nāk līdzī arī negatīvā puse, kuru var skaidrot ar skaudību un nenovīdību. Ja vīrietis ir bagāts, tas nozīmē, ka viņš ir skops un neciešama rakstura (neatkarīgi no vecuma). Tātad ideāls vīrietis sabiedrības acīs nekad nebūs gan bagāts, gan patīkama rakstura. Var izšķirt divus “ideālo” vīriešu tipus: viens no tiem ir jauns, skaists, pieklājīgs un strādīgs ganu puisis. Un otrs tips ir bagāts, neciešama rakstura, skops saimnieks. Otrs tips pie “ideālā” tipa pieskaitāms vien tāpēc, ka ir bagāts. Materiālā nodrošinātība ir viena no galvenajām vērtībām, kādu R. Blaumaņa tēlotajam vīrietim piešķir sabiedrība.

7. VĪRIEŠA ATTIECĪBAS AR NĀVI NOVELĒ “NĀVES ĒNĀ”

Novele “Nāves ēnā” ir viena no R. Blaumaņa meistarnovelēm. Tās sižetiskā līnija to atšķir no citām novelēm. Šī ir vienīgā novele, kurā tiek tēloti tikai vīriešu tēli, ierakstīti specifiskos apstākļos, vienīgās iespējamās attiecības, kuras tiek risinātas noveles fabulā ir varoņu attiecības ar nāvi. Nāves tuvumu apzinās visi četrpadsmit zvejnieki, kuri atrodas uz ledus gabala. Neviens no zvejniekiem netic izglābšanās iespējai. Pieķeršanās domai par iespējamu izglābšanos kalpo kā viens no dzīvības salmiņiem, pie kura pieķerties. R. Blaumaņa tēlotie zvejnieki ārēji izskatās salīdzinoši pozitīvi noskaņoti un šķiet nepazinās situācijas nopietnību, vēlāk top skaidrs, ka ārējā bravūrība, drosme vai norobežošanās ir uzlikta maska, lai spētu noslēpt no citiem un paši no sevis to iekšējo sajūtu, kura liek apzināties nenovēršamas nāves tuvumu ikvienam no viņiem.

Noveles sākumā R. Blaumanis konkrēti iepazīstina ar apstākļiem – uz ledus ir četrpadsmit zvejnieki, kuri kopā ar ledus gabalu lēnām attālinās no jūras krasta. Jau tad ir skaidra noveles sižetiskā līnija – tā ir stāsts par drosmi lēnām gaidīt savu nāves mirkli. Tālākie notikumi tiek aprakstīti trešajā personā, galveno akcentu liekot uz varoņu aprakstiem, sajūtām un to, kā katrs spēj pieņemt domu par nāvi. Nāves tuvumu apstiprina tas, ka jau novelēs sākumā, nesagaidāms savu cīņu ar nāvi, bojā iet viens no zvejniekiem – Skaru Juris. “Skaru Juris, kuram mājā bij sieva ar trim bērniem, tomēr no sava izmisuma bij ļāvies pārvarēties, bij ielēcis ūdenī, un biedri bij redzējuši, kā tas netālu no malas bij nogrimis.” (Blaumanis 1958, 9) Pārējie zvejnieki noskatās Skaru Jura nāvē bez izteiktām emocijām, šķiet tas ir brīdis, kad visi saprot, ka nekāda drosme nespēs glābt viņus no ieslodzījuma uz ledus gabala. Iznākums visiem ir skaidrs – tā ir nāve, taču kamēr visi ir vienkopus, tikmēr ir iespējams likt sev noticeēt tam, ka viņi var tapt glābti. “Viņi visi zināja, ka tie ar katru acumirkli tālāk aizpeldēja projām ne tikai vien no jūras krasta, bet arī no dzīves” (Blaumanis 1958, 10)

Var noprast, ka ne visi zvejnieki, kuri atrodas uz ledus ir savā starpā pazīstami. Uz ledus gabala atrodas gan precēti vīri, kuru mājās gaida sievas un bērni, gan arī jauni, neprecējušies puīši. Neprecētie (Jānis Dalda, Gulbis, Birkenbaums un Kārlēns) raksturoti kā veselīgi no izskata un spēcīgi no auguma. Visjaunākais ir Kārlēns – “sešpadsmit gadus vecs zeņķis”. (Blaumanis 1958, 9) Precētie zvejnieki - lielais, skaistais Grīntāls, druknais skapāns ar pārāk tukliem un sarkaniem vaigiem, bālais, laipnais Skrastiņš un plecīgais Sīlis. (Blaumanis 1958, 10) Precētie un neprecētie zvejnieki turas vienkopus. Savrup no pārējiem turas Gurlums, Zaļga un Stūre (padzīvojies vecpuišis). Nomaļus turas arī Cubuks ar dēlu Ludi. “(..) garš kalsnējs vecis ar tumši platu, sarainu bārdu un čigāna degunu. Viņš lūkojās stīvi vīrietī, kas, kūkumu

uzmetis un rokas salicis, stāvēja viņa priekšā un neizskatījās daudz jaunāks par veci.”(Blaumanis 1958, 10)

Par visu līderi izvirzās Grīntāls, “viņš izturējās droši un bezbēdīgi, un visu skati bij vērsti uz viņa lūpām”. (Blaumanis 1958, 11) Grīntāls spēj visus savākt vienkopus un vienoties par kopīgu rīcību. Grīntāls ir ārēji drosmīgs, viņš atceras izsenu tādu pašu gadījumu, kad uz ledus gabala jūrā nozuduši padsimt cilvēki un... neatgriezušies. Pats klusi nobīdamies, Grīntāls savu un kolēģu atrašanos uz ledus, kurš tiek pūsts aizvien dziļāk jūrā, raksturo kā tādu drusku pabailīgu pabraukāšanos vien. (Blaumanis 1958, 11) Neviena Grīntālam netic, ieskaitot viņu pašu, tajā pašā laikā, katra zvejnieka sirds drebēdama cer uz nepiespējamu, bet laimīgu izglābšanos. Grīntāls ar savu drosmi skatīties acīs savām un citu bailēm ir tas, kurš neļauj zvejniekiem krist izmisumā. Visi pacietīgi dzīvo uz ledus gabala dienu no dienas, nezinādami, kurp viņus aizpūtīs jauna diena. Sūkstās, bet kā vienīgo izsalkuma remdētāju pieņem pusjēlas zivis

Otrs spilgtākais varonis ir lielais stiprinieks un kauslis Birkenbaums, viņa izcelsme ir visatšķirīgākā no pārējiem zvejniekiem. Atšķirība jūtama arī varoņa attieksmē un uzvedībā. “Sārts un ar visai dzīvām acīm viņš skatījās savos likteņa biedros.”(Blaumanis 1958, 12) Birkenbaums un Grīntāls ir vienlīdz autoratīvas personības, taču abus atšķir to spēja kontrolēt savu dabu un raksturu. Grīntāls rūpējas par to, lai visiem ir labi un ar savu uzvedību nevienam neizprovocē un nešķeļ kopīgo garu, kāds valda starp liekāko daļu no zvejniekiem. Vienīgais, kurš (savā izmisumā) nostājas pret visiem ir vecais Zaļga, kurš sākotnēji nevēlas dalīties ar zivīm. Birkenbaums uzbrūk Zaļgam, abu strīdā iejaucas Grīntāls, panākot izlīgumu. “Tikai Gurlums stāvēja savrup un nesacīja nekā. Viņš bija cieta cilvēks un zināja, ka tam neviena laba nenovēlēja. Viņa vienīgās rūpēs bij tagad nedod iemesla priekš zobošanās. Jo viņš arī bij ļoti viegli aizskarams un lieki lepns. Viņš savu izmisumu mēģina slēpt aiz vienaldzīga drūmuma un baidījās jau tagad, ka tik viņam dūšas netrūktu nozūst ar godu, ja vairs nebūtu cerības uz glābšanos.”(Blaumanis 1958, 13-14) Kārlēnu no pārējiem zvejniekiem atšķir ne tikai puīša jaunība, bet arī viņa jūtīgums un emocionalitāte. Viņš ir pēc gadiem visjaunākais un miesā visvājākais. R. Blaumanis liek saprast, ka jaunība un nāve ir divi pretstati. Jaunībai nāvi grūti aptvert un pieņemt kā patiesību. “Te jau tikai varēja būt runa no glābšanās vai posta, bet viņa (Kārlēna) sirds tvīka vēl pēc kādas trešās varbūtības, pēc kaut kā nezināma, neapjaušama, pēc kāda brīnuma, jo plaukstošai dzīvībai nāve ir kaut kas neticams.” (Blaumanis 1958, 15) Kārlēnam izveidojas ciešs kontakts ar Birkenbaumu. Abu attiecībās kontrastē atšķirīgā pasaules uztvere un pieredze. Kārlēns apbrīno Birkenbaumu par to, ko viņš ir spējis dzīvē pieredzēt un sēro par to, ko viņam savos sešpadsmit gados tā arī nekad neizdosies just un piedzīvot to dzīvi, kādu ir dzīvojis Birkenbaums. Birkenbaums ir stiprs plecs, uz kura Kārlēnam balstīties fiziskā

vājuma brīžos (Birkenbaums dod Kārlēnam savas asinis nodzerties, lai remdētu viņa slāpes!), taču emocionālā līmenī viņš nepārdzīvo līdzī Kārlēna nepiepildītajiem sapņiem. Kārlēns viņam atgādina par paša reiz mīlēto brīvību un grūti nākas aptvert to, ka līdz ar uzkāpšanu uz ledus Birkenbaums to ir zaudējis. “Tādas briesmas notika svešās zemēs, tur tālu, un par tām stāstīja un lasīja kā par kaut ko ikdienišķu un vajadzīgu, bet pats tak tādu notikumu nevarēja piedzīvot! Birkenbaums arvien cieti bij apzinājies, ka viņš sveiks izies caur dzīvi.” (Blaumanis 1958, 19)

Viens no pagrieziena punktiem noveles sižetā ir ledus šķelšanās, ledus gabals sadalās divās daļās un četri no trīspadsmit zvejniekiem tiek atstāti acīmredzamas nāves priekšā. “Piepeši starp zvejniekiem, kuri divos pulkos bij stāvējuši, parādījās šaura, pelēki zaļgana plaša, pletās un auga, un šķīra abus Cubukus, Stūri un Skapānu no pārējiem biedriem.” (Blaumanis 1958, 15)

Aiz ārēja miera un organizētības slēpjas iekšējs izmisums un eksistenciālas pārdomas par bijušo un pieredzēto. R. Blaumanis rāda, ka nāves priekšā izredzēto vai neizredzēto nav. Tāpat vienīgās saites, kuras nepārauj nāves tuvums ir ģimenes saites.

8. SECINĀJUMI

1. Maskulinitāte pārstāv sabiedrības priekšstatus par to, ka vīrietim ir jābūt pārliecinošam, neatlaidīgam, sarežģītam raksturā un jābūt tendētam uz materiālajām vērtībām. Šie sociālie priekšstati atbilst tam vīrieša tēlam, kādu visbiežāk tēlo R. Blaumanis.
2. Noveli kā literatūras žanru raksturo notikuma savdabība, raitums stāstījumā, skaidri un ticami izveidoti īpatnējie raksturi, kā arī darbības laika koncentrācija.
3. Ietekme no vācu oriģinālliteratūras R. Blaumani veido par psiholoģiskā reālisma pamatlicēju latviešu literatūrā. Rakstnieks pievēršas sev raksturīgajai patiesībai mākslā – dzīvas un reālas dzīves atainošanai, izceļot vienkāršo cilvēku ikdienu, sadzīvi un psiholoģiju.
4. Sociālais stāvoklis kalpo kā indikators vīrieša pašvērtējumam, sabiedrības attieksmei, izglītības un kultūras līmenim.
5. Darba tikums ir viena no novērtētākajām īpašībām vīrietī. Darbs sekmē materiālo nodrošinātību un visbiežāk raksturo vīriešus, kuri nāk no augstākajām aprindām. Vīriešiem, kuri pārstāv zemāko sabiedrības slāni R. Blaumanis piešķir izteikti intensīvu iekšējo pasauli, kura sekmē vīrieša ļaunanos savām vājībām un kaislībām.
6. Psiholoģiskais portrets ataino katra varoņa vērtību sistēmu, kura savukārt iezīmē galvenās tendences raksturā un uzvedībā. Vīrieša psiholoģisko portretu veido iekšējā pasaule, kura nonāk konfrontācijā ar ārējās pasaules uzstādītajiem noteikumiem un sabiedrību kopumā.
7. “Nāves ēnā” ir vienīgā novele, kurā tiek tēloti tikai vīriešu tēli, ierakstīti specifiskos apstākļos - vienīgās iespējamās attiecības, kuras tiek risinātas noveles fabulā ir varoņu attiecības ar nāvi.

9. IZMANTOTĀ LITERATŪRA UN AVOTI

Avoti:

1. Blaumanis, R. (1958). *Pie uguns skalas*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība.
2. Blaumanis, R. (1958). *Stāsti un noveles*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība.
3. Blaumanis, R. (1958). *Stāsti un noveles. Fragmenti*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība.

Izmantotā literatūra:

- **Raksti krājumos:**

1. Burima, M. (2013). Telpa semantika Rūdolfa Blaumaņa prozā. Grām.: *Teksts un konteksts*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 37.-47. lpp.
2. Cimdiņa, A. (1997). Feminisms un literatūra. Grām.: *Feminisms un literatūra*. Rīga: Zinātne, 5.-19. lpp.
3. Fīlmanis, R. (2013). Latviešu modernisms: noveļu tradīciju revolūcija Rūdolfa Blaumaņa novelēs “Raudupiete” un “Romeo un Jūlija”. Grām.: *Teksts un konteksts*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 13.-26. lpp.
4. Kalnačs, B. (2013). Postkoloniālisma idejas: Rūdolfa Blaumaņa noveles “Andriksons” lasījums. Grām.: *Mūsdienu literatūras teorijas*. Rīga: Latvijas Universitātes Literatūras, folkloras un mākslas institūts, 436.-445. lpp.
5. Konels, R. (2001). Maskulinitātes un globalizācija. Grām.: *Mūsdienu feministiskās teorijas*. Rīga: Jumava, 317.-341. lpp.
6. Kopmane, I. (2013). Bērna tēls Rūdolfa Blaumaņa daiļradē. Grām.: *Teksts un konteksts*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 177.-183. lpp.
7. Lāms, E. (2013). Noveles statuss un tipoloģiskais izvērsums 20. gadsimta un 21. gadsimta sākuma latviešu literatūrā. Grām.: *Teksts un Konteksts*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 113.-119. lpp).
8. Sebre, S. (1997) Latviešu sievietes un vīriešu tēli literatūrā: psihoanalītiska interpretācija. Grām.: *Feminisms un literatūra*. Rīga: Zinātne, 42.-52. lpp.
9. Sekste, I. (2013). Naratoloģijas idejas: Rūdolfa Blaumaņa noveles “Salna pavasarī” lasījums. Grām.: *Mūsdienu literatūras teorijas*. Rīga: Latvijas Universitātes Literatūras, folkloras un mākslas institūts, 199.-206. lpp.

10. Senkāne, O. (2013). Rūdolfa Blaumaņa noveļu naratīvs: tekstveides stratēģijas aspekts. Grām.: *Teksts un konteksts*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 49.-58.lpp.

Monogrāfijas:

11. Batlere, Dž. (2012). *Dzimtes nemiers*. Rīga: Latvijas Universitātes Literatūras, folkloras un mākslas institūts.

12. Birkerts, A. (1930). *Rūdolfs Blaumanis. Dzīvē un darbā*. Rīga: A. Raņķa grāmatu tirgotavas apgādība.

13. Brokāne, L. (2007). *Dzimtes reprezentācija: īpatnības un izpausme garīgas kultūras aspektā*. Daugavpils Akadēmijas apgāds "Saule".

14. Hofestede, G. (1998). *Masculinity and Femininity. The taboo Dimension of National Cultures*. London: New Delhi : SAGE Publications.

15. Jungs, K.G. (1993). *Psiholoģiskie tipi*. Rīga: Zvaigzne.

16. Smilkčiņa, B. (1981). *Latviešu novele (līdz 1940. gadam)*. Rīga: Zinātne.

17. Valeinis, V. (1961). *Poētika: Daiļdarba elementi*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība.

18. Volkova, L. (2008). *Blaumaņa zelts*. Rīga: Karogs.

Kolektīvi pētījumi:

19. Krišentāle, I., Smilkčiņa, B., Vārdaune (1991). Dz. *Prozas žanri*. Rīga: Zinātne.

DOKUMENTĀRĀ LAPA

Bakalaura darbs „Vīrieša tēla interpretācija Rūdolfā Blaumaņa novelēs” izstrādāts LU Humanitāro zinātņu fakultātē.

Ar savu parakstu apliecinu, ka pētījums veikts patstāvīgi, izmantoti tikai tajā norādītie informācijas avoti un iesniegtā darba elektroniskā kopija atbilst izdrukai.

Autors: Aiga Miezīte _____
/paraksts un datums/

Rekomendēju darbu aizstāvēšanai

Vadītājs: profesore Ieva Kalniņa _____
/paraksts un datums/

Recenzents:

Profesors emeritus Viesturs Vecgrāvis
_____
/paraksts un datums/

Darbs iesniegts Humanitāro zinātņu fakultātē _____

Dekāna pilnvarota persona: doc. Inta Urbanoviča _____
/paraksts/

Darbs aizstāvēts bakalaura gala pārbaudījuma komisijas sēdē

_____
protokols nr. _____, vērtējums _____

Komisijas sekretāre: doc. Inta Urbanoviča _____
/paraksts/